

VABADUSSÕJA TÄHISTEL 9

Petserimaal sügisel 1919. a.

SEPTEMBER

» 1938 «

A-S. „EESTI-AGA“

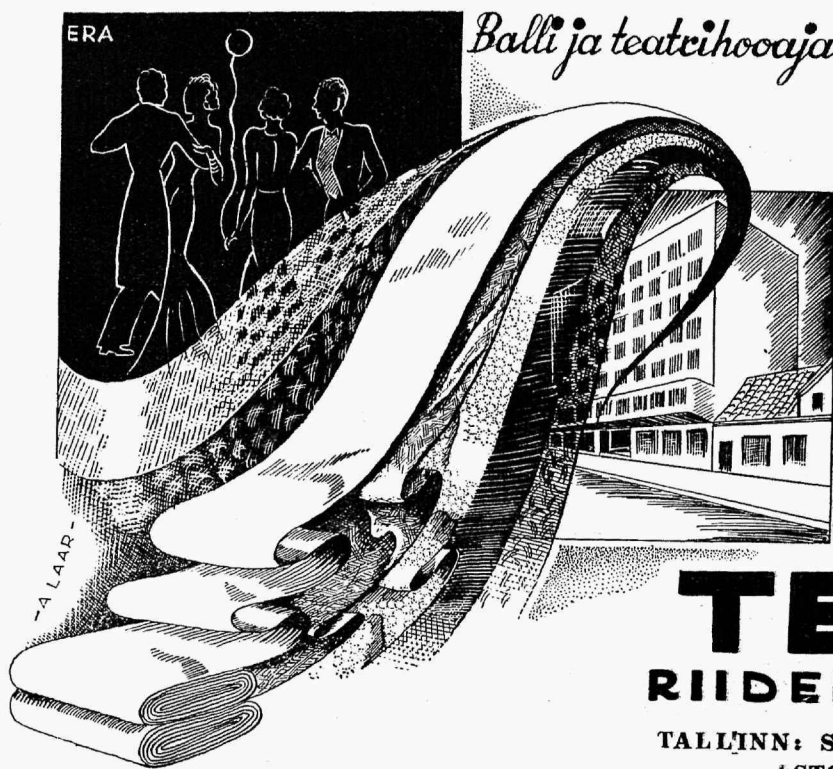
TALLINN • Juhatus: Vene tän. 11-a, kõnetr. 441-33
Vabrikud: Põhja tän. nr. 5, kõnetraat nr. 439-96

Atsetüleengaasi ja hapnikutööstus

Autogeenilise keevitamise seadete ja materjalide müük. Elektri keevitamise elektrodide ja agregaatide müük.

Keevitamise kool.

Enne kui omandate keevitamise sisseseade, pöörake suusõnaliselt ehk kirjateel meie poole, meilt saate õiglase ja asjatundliku juhatuse.

Balli ja teatrihooajaks

A.-S.

TEKLA RIIDEKAUPLUSED

TALLINN: S. KARJA 15, PÄRNU 6,
LSTONIA PIST. 11.

Haapsalu, Kuressaare, Mustvee, Narva, Petseri, Pärnu, Rakvere, Valga, Viljandi, Võru

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

SEPTEMBER 1938

NR. 9 (24)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1938. a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a. Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—
Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Kuulipildurina kagurindel.

Õppursõdur Kustas.

1. Astumine rahvaväkke.

17. märtsil 1919. a. astus viimane (III) grupp Võru kooliõpilasi vabatahtlikult sõjaväkke. Esimene, umbes 40-meheline vanemaist õpilastest koosnev grupp astus juba Saksa okupatsiooni lõppedes kapt. Vreemani poolt korrastatavasse Eesti Kaitse Liitu, kelle ridades võttis osa ka esimesest lahingust kagurindel — Nõnovas. Võru vabastamise järele (1. veebr.) astus teine, umbes 25-meheline grupp õpilasi sõjaväkke. Järelejäänud nooremad moodustasid märtsikuu algul kolmanda, umbes 30-mehelise grupi, kes 17. märtsil julgesti, rivikorras astus kohalikku Rahvaväe Komisjoni, kust tund hiljem väljusid juba täisõiguslike sõjameestena.

Sellest viimasest, kolmandast grupist määrati osa õpilasi, 16 õppurit teenima Tartusse, 2. Diviisi Tagavarapataljoni kuulipildurite-komandosse. Koduste asjade korraldamiseks anti 3 päeva aega. See aeg kulus vastavate riiete ja jalatsite muretsemiseks ja kordaseadmiseks, sest, nagu teada, pidid tollal sõdurid kandma oma riiet, kuna riigil seda anda polnud.

2. Sõit Tartusse.

26. märtsil pärastlõunal kogunesid vastuvõetud õppurid koolimajja, kus õpetajate ja „pärispiskeste“ kaasõpilaste keskel lausuti lühikesed lahkumissõnad. Pimeduse tulekul sammuti rivikorras jaama, kus tuli oodata Tartu poole

minevat rongi kuni keskööni. Aeg jaamas möödus lõbusasti, olgugi pisut sunnitud, sest saatma tulnud koduste ja tuttavate ees ei tahtud näidata end murelikuna. Peaaegu kõigile poistele meenusid pildid maailmasõjaaegsest nekrutide ja tagavaraväelaste „kroonu peale“ saatmisest, mil jaamades ja saatepunktides voolasid pisarad ja kuuldus valju halisemine. Selle vältimiseks hoiti nüüd tuju ülevana, olgugi et südamepõhjas kipitsesid mõtted tulevapäevade teadmata sõjasõidust. Võib paista paradoksina kinnitus, et just lahkujate noorus aitas üle tõsisemate mõtete esilekerkimisest ja nende peale mõtlemisest. Koolipoistega sõitis kaasa ka grupp vanemaid mobiliseeritud mehi; need vastuoksa noortele olid just endassesüvenenud ja süngenäolised. Noorus aga ei salli raskemeelsust ja süngust. Keskööli oli rong sõiduvalmis. Sõdurid paigutati vaguneisse ja sõit läks läbi öö vastu uuele elule — sõjameheelule.

3. Elu ja tegevus komandos.

Tartusse jõuti järgmise päeva lõunaks. Jaama olid tulnud vastu pataljonist saadetud vastuvõtjad, kelle juhtimisel äsjasaabunud värsked rahvaväelased sammusid kasarmusse — ülikooli suurde majja, Aia tänaval. Saabunud rivistati üles ühte suuremasse ruumi, kus koolipoisid jaotati laiali rühmadesse. Poiste enamik määrati 3-sse rühma.

Kuulipildurite-komando ülemaks oli kapt. Tuling, nooremaks ohvitserideks olid lipnikud Kääramees ja Jürgenson. Koolipoiste rühma vanemaks oli allohvitser Nahkle.

Kuulipildurite eluruumiks oli üks lugematuid tube hiigelmajas. Toas olid kahekordsed narid, millel igaiüks leidis endale sobiva magamiskoha. Juba järgmisel päeval alati õppustega. Riviõppis oli poistel selge, nii et sellega palju rabelemist ei olnud. Ka vintpüssiga olid poisid enamvähem tuttavad, sest Võrus sõjaajal õpiti seda tundma nii koolis kui ka vene sõdurite juures kasarmuis. Pikemaegset tutvumist nõudsid kuulipildujad lewis ja madsen. Kuid nendestki said koolipoisid varsti jagu. Tubase õppuse kõrval alati ka välisõppusega. Need toimusid linna läheduses, põldudel. Tundide viisi sammuti lumes, jooksti ahelikujooksu ja rünnati ettekujutatud vaenlast.

Õppuse tegi südamelähedaseks ülemuse heatahtlikkus; eriti armastatud olid koolipoiste poolt komando nooremohvitserid Kääramees ja Jürgenson. Komando allohvitseridel oli aga veres veneaegne pragamine, mis koolipoistele kui vabatahtlikele polnud meele järele. Kuid — üks sellestki saadi üle.

Toit oli kehavõitu. Noortele sõjalastele, kes innuga rassisid õppetöödel, ei jatkunud ametlikust portsjonist. Tuli hankida lisatoitu kodust ja osta linnast.

Üks asi on jäänud meele, millega koolipoisid tollal tagavarapataljonis sugugi polnud rahul. Nüüdki, pärast sõda, saades kokku lahingukaaslastega, pöördub jutt tihti sellele. Meestele ei selgitanud keegi ülemaist Vabadussõja mõtet, keegi ei jutelnud sõduritega patriootlikel ega vabadussõjalistel teemidel. Küll aga õpetati selle asemel liiga üksikasjaliselt auandmise kunsti. Liini väeosades aga oli see just vastu-pidi. Sõdurid pidid siin omapead kobama iseisvuse mõttest lähtuval sõja õigustamise küsimusel. Tihti pöördusid vanemad mehed koolipoiste poole: „Tere, poisid, olete targemad raamatumehed, loete ajalehti ja saate vanemalt tihti kirju, seletage, kas võime võita selle sõja, kas on varem ajaloo olnud juhuseid, kus sarnane pisike riik enda iseisvaks kuulutab; kas võib jääda ta püsima” jne. Imelikud olid need õhtutunnid, mil koolipoisid kraamisid välja oma ajaloo- ning poliitikatarkuse ja üksiksteise võidu jutustasid meestele lugusid pisirahvaste vabadussõitlusest. Ja — milleks seda salata — tihti keelasid allohvitserid sellegi jutuaajamise: mis „poliitikat” need koolijutsid seal jälle ajavad! Selle kõrval oli kasarmus aga küllalt revolutsiooniaegseid „süvendajaid”, kes nurga taga, tasa ja targu puhusid meestele juttu Vabadussõja asjatusest, koguni meeletusest. Neid

ei osatud püüda, sest nad töötasid salaja. See pärast pole ka ime, et pataljoni marsiroodudes, nende lähetamisel rindele, leidus sõdureid, kes liinile saabudes kohe üle jooksid vaenlase poole. Ja üks see valmistanud omajagu pinda ka pataljonis juulikuus asetleitud sündmustele...

Siiski, olgu kuidas see ka oli, koolipoiste õppeaeg tagavarapataljonis polnud kuigi pikk. Kahe ja poole nädala pärast algas sõit rindele. Enne seda anti riigi poolt üksikuile välja uued saapad — inglisis-tankid. Ka riidevarustust said mõned üksikud. Riik oli tollal vaene — igaühele polnud sedagi anda. Viimastel päevadel asetleitud laskeharjutustel määrati ka kuulipildujatele sihturid, n. n. esimesed numbrid. Koolipoistest said sihturiteks: Teder, Raudsepp, Matzen, Veide, Palusson ja Kahro.

4. Sõit rindele.

12. aprillil lõunapaiku rivistati meid Aia tänavale: õppe- ja kuulipilduritekomandod ning kuus marsiroodu. Meeste arv kokku oli kaugelt üle tuhande. Diviisi orkestri saatel liiguti jaama, kus kohe asuti vaguneisse ja — sõit rindele algas — Petseri taha. Sõidu ajal kõlasid vaguneis sõdurilaulud; hääled lauldi varsti kähisevaks. Keskööks jõuti Võrru, kus oli tunnine peatus. Koolipoisid ei mallanud jätta küllasta kodulinna. Üle soo lasti otse käbedat traavijooksu linna harvade tulede sihis. Vanemate imestus oli suur, kui nägid öösi sisseastumas noori relvis sõjamehi. Jälleenagemisrõõm oli aga lühike. Ešeloni edasisõidul olid kõik tagasi vaguneis.

Hommikul jõudis ešelon Piusa silla juurde, millest ei saadud üle sõita. Eesti vägede pealetungil olid punased silla õhku lasknud ja soomusronglaste poolt ehitatud hädasilla viisid Piusa kiired vood kohalt ära. Ka soomusrongid olid tagalast ära löigatud. Üks neist parajasti tossutas teisel pool silda.

Ešelon lahkus rongilt. Meestele jagati kätte lahingpadrunid ja muu sõjamoona. Kohale käsutatud kütthobustele paigutati kuulipildujad, tagavara laskemoon ja muu varustus, mispeale pataljon algas rännakkorras teekonda Petserisse. Petseris anti meestele lõunat, mille järele mõlemad komandod ja roodud koondati turuplatsile — paraadiks. Paraadil kuulsime esimest korda sõjameestena mehiste sõjamehe juttu diviisiülemalt polk. Puskarilt, kelle lühike isamaalik kõne äratas meeskondades vajalikku lahingumeeleolu. Orkester saatis kolonnid paraadilt lühikesele puhkusele, mille järele algas rännak liinile, kuhu pidime käsu kohaselt saabuma hilisõhtuks, et varjata vaenlase eest uute osade kohaletulekut.

5. Saabumine rindele.

Juba hämardus, kui pataljoni pikk rännakolonni jõudis Verenkova külla, umbes 12 km Petserist lõuna poole. Seal jäi eesliinile minna veel umbes 3 km. Pataljon pidi võtma oma alla rindelõigu Borkanova külast kuni Rossolova küalani. Selles rindelõigus ees olevad 2. jal. polgu osad läksid Võrru puhkusele.

Verenkovasse jäi maha pataljoni staap ja noored. Seal jaotati ka allüksused, kes igaüks siirdus talle määratud positsioonile. Õppuritest kuulipilduja meeskonnad jaotati laskurühmade vahel. Enamik õppureid määrati Zalesje külla, ülejäänud Kalkutina ja Poljana küla desse.

Imelik tunne valdas koolipoisse, kui nad jõudsid eesliinile, sinna, kust edasiminekul pidi arvestama juba vaenlasega. Zalesjesse määratud rühm jõudis positsioonile pimedas. 2. jal.

Arvatavasti viisid nad vaenlasele teate vahetuse kohta, mistõttu punased hakkasid ründama meie positsioone järjest suurema visadusega.

Juba järgmisel õhtul, s. o. 15. aprillil algas pikk lahingute rida, mis väikeste vaheaegadega kestis kuni 1. maini. Meie vastas sõdisid sel rindel punased eesti kütid, missugune asjaolu suurendas tugevasti lahingute ägedust. Ka vaenlaste leeris olid eestlased tublid sõdurid. Punased vene polgd polnud kunagi nii tublid; nende vastas sõdimine oli palju kergem.

Punaste rünnakud algasid tavaliselt õhtuti. Rünnaku eel külvas nende patarei meie laskepositsioonidele mitu tundi granaate-šrapnelle vaheldamisi, mispeale nende mitmekordsed ahelikud hakkasid liginema külale. Meie suurtükitali oli hõre: üks lask nende 5—10 vastu. Kuid kuulipildujate poolst olime neist tugevamad.

„Batjka“ Bulak-Balakhovitš Vana-Irboska rajoonis meie kätte vangilangenud punaväelastest oma väeosa jaoks mehi väljavalimas.

polgu mehed olid üpris rõõmsad vahetuse üle, sest nende selja taga oli pikk vahetpidamata lahingute rida. (Vt. „V. T.“ nr. 5 — 1937. a. J. Niguli kirjutus). Puhkust olid mehed tõesti ära teeninud.

Vahetus toimus kiiresti. Ohvitserid võtsid üle rindelõigu juhatuse, kuna rühmavanemad näitasid meestele kätte laskepositsioonid. Kuulipildureile näidati kätte laskekohad, mis paiknesid laskurite positsioonist vähe eespool. Ka valvepostide ja piilkondade vahetus toimus segamatult. Varsti oli ülevõtmise-toiming läbi. Algas rindeelu.

6. Rindel.

a) Kaitselahingud. Esimene öö rindel möödus vaikselt. Punased ei seganud väeosade vahetust, küllap vist põhjusel, et nad ei teadnud sellest. Järgmisel päeval aga jooksis kaks tagavarapataljoni laskurit üle punaste poole.

Lastes nende ahelikudel ligineda tabavuse ni, hakkasid meie surmamasinad agarasti tööle. Zalesje külas töötasid meil üks maksim, kaks lewisi ja neli madsenit. Meie viie kuulipilduja tuli oli küllalt tugev selleks, et paisata punaste ahelikud alati purustatud peadega tagasi. Kogu hommikune öö kulus siis punastel selleks, et korjata Zalesje küla ja Račevo mõisa (punaste asukoht) vaheliselt maa-alalt oma surnuid ja haavatuid. Nende kaotused olid alati suured. Seda saime teada ülejooksikute käest, keda hiljem ükskhaaval tilkus meie poole ja hiljem, kui vallutasime Račevo mõisa, kohalikest elanikest. Tihti olla seal mobiliseeritud kõik ümbruskonna hõbused haavatute Irboskasse vedamiseks.

Suuremaid lahinguid ajavahemikul 15. aprillist kuni 1. maini oli lahing ööl vastu 21. aprilli, s. o. just Lihavõttepühade laupäeva ööl. Sel ööl olime sunnitud ka kord vähe taanduma, ainsam kord ligi kahekuulise liinilviibimise ajal. Lahing

Vaenlase mürskudest purustatud vahimaja Mogliino jaama juures 1919. a. sügisel.

20. aprillil algas pimeduse tulekul. Punased algasid rünnakut kogu rindel. Nende rünnakut saatis võimas suurtükitali, mis oli juhitud peamiselt Zalesje ja Kalkutina küladele. Süütemürskudest süttis Zalesjest vasakul orus asuv Kalkutina küla, kuhu vaenlane läkitas oma tugevad rünnakahelikud. Tekkivas lahingupõrgus, vaenlase suure ülevõimu ees taandusid kaitsjad külast Zalesje mõisa metsaveerule, kuhu appi tõttas roodu varurühm. Taandumise ajal aga oli jäänud oma positsioonile lewis nr. 2. kolmeliikmeline meeskond, neist kaks Võru koolipoissi, Kahro ja Anton. Kas käsk taandumiseks ei jõudnud nendeni või ei tahtnud nad ise omalt positsioonilt lahkuda — seda ei saanud teada hiljemgi. Kõik kolm sattusid oma lewisse juures haavatult punaste kätte. Seal küla serval asuva rehe all, metsiku piinamise järele torgati noorte kangelaste kehad läbi lugematute täägi-pistetega. Punaste sõnulseletamatut verejäänud olla õhutanud just asjaolu, et poistel olid õlgadel vabatahtlike märgid. Sellest noorte märtrisurmast rääkisid küla tagasivõtmisel kohalikud elanikud, kes piinamist nägid pealt. Kõikjal mujal löödi punaste rünnakud ränkade kaotustega tagasi. Suureks abiks meile oli ka äsja liinile saabunud ja meie roodulõigus tegevusse astunud raskepatari. Viimase tule abil võeti järgmisel õhtul tagasi ka Kalkutina küla, mis suuremalt osalt oli eelmisel ööl maha põlenud. Võru koolipoistele mõjus rusuvalt kahe tubli kaasvõitleja ohvrisurm.

Lihavõttepühad on jäänud mällu veel selle poolest, et kahel päeval ei saanud mehed raasugi toitu. Alles viimase pühapäeva õhtuks jõudis kohale välikööök. Seni tuli nälga kustutada küla keldreist-sahvreist leitud leivakoorikute ja kartulitega.

Aprillikuu lõpul kestsid lahingud edasi. Rindejoon paremal tiival, Pangevitsa (Panikovitši) ümbruses löi ägedaid lahinguid Viljandi Kaitsepataljon, kelle käsutusse saadeti tihti tagavara-

pataljoni õppekomando ja üksikuid roode 7. polgust. 25. aprillil asus Viljandi Kaitsepataljon vallutama Riia-Pihkva kiviteed Panikovitši rajoonis. Meile anti käsk naabri abistamiseks korraldada demonstratiivset pealetungi omas piirkonnas. Õhtu eel läkitati selleks nii Zalesjest kui ka teistest rinde parema tiiva küladest üksikud laskurjaod kallaletungi teostama.

Zalesjest väljus selle ülesandega jagu laskureid kahe madseniga. Viimaste meeskonnad koosnesid õppureist. Kuulipildujad aheliku kummalgi tiival, nii hakkasid mehed püstijalu liikuma vaenlase poole. Meeste jõudes Račevo mõisa ees asuva metsatuka taha, võeti ahelik punaste poolt tugeva püssi- ja kuulipilduja tule alla. Mõni minut hiljem algas ka punaste patarei tegevust, külvates aheliku üle šarapnellitulega. Ahelik, olles lageda põllu peale, jooksis veel kümme-kond meetrit ettepoole, kus asus põllukraavi ja avas omalt poolt tiheda tule vaenlase pihta. Vastastik tulevahetus kestis pimeduseni, mil ahelik tuli külla tagasi. Sel rünnakukatsel sai meil haavata kaks meest, neist Võru koolipoiss F. Kõva (praegu Võru linnanõunik) — raskesti.

1. maist alates, ligemale kaks nädalat, püsis Kalkutina—Zalesje—Poljana rindelõigus vaikus. Punased pidasid siin maipüha; ka meie ei eksitanud neid selles. Ainult patareid võistlesid tihti isekeskis tuleandmises. Ühe järjekordse vastastiku pommitamise ajal sai raskesti haavata põlvest Võru koolipoiss J. Veide (praegu poliitseiametnik Tartus).

Mai keskel oli ka vähemaid lahinguid, kuid need piirdusid enamasti tugeva tulevahetusega. Sel ajavahemikul õppurid-kuulipildurid, tüdinevad tegevusetusest, käisid tihti luurekäikudel. Nad viisid punaste valvepostide asukohtadesse lendlehti ja õnnele sattudes töid koguni punaste valvesõdureid endaga ühes. Vangivõetud punaväelastelt, kes olid enamasti eestlased, saadi hulk häid luureteateid.

Juba oli rindeelu muutumas päris vaikseks, kui äkki saabus käsk — olla valmis pealetungiks. Tõesti, mehed, tüdinevad vaikuselt ja tegevusetusest, ihkasid kõik liikumist. Käsu täitmisele asuti suure andumuse ja õhinaga. See oli 23. mail. Hiljem räägiti, et mai-keskne vaikus oli vaikus enne suurt tormi. Ja — nii see oligi.

b) Pealetung. Pihkva operatsioonile kaasaaitamine. 19. mail saatis punadiviisi ülem Ritt oma käskjalaga meie rindejuhatusle kirja, milles avaldas soovi pidada läbirääkimisi eesti punadiviisi ületuleku kohta. Kuna meie 2. diviis juba varem tegi ettevalmistusi üldiseks pealetungiks, siis otsustati ka Ritt'i ettepanek jaatavalt. Läbirääkimistele Kalkutina külla sõitis ka Ülemjuhataja staabi-ülem kindral Soots. Läbirääkimiste tulemusena

lepiti kokku, et ööl vastu 24. maid avab Ritt Petseri—Irboska maanteel punavägede rinde, mis võimaldab meil äkilise löögiga lüüa kogu vaenlase väerinne põgenemisele.

Ööl vastu 24. maid algaski kogu meie 2. diviisi pealetungi. Pealöögi vaenlasele andsid Petseri—Irboska maanteel — partisanid, kiviteel — skaudid ja raudteel soomusrongid. Pealetungi pearaskus langes seega Soomusrongide Diviisi väeüksustele.

Mitkovitši-Aristova rindejoonel asuvatest küladest suunati kõik meie väeühikud — Irboskasse. Ka diviisi kuulipildurite-komando, kelle ridadesse kuulusid Võru koolipoisid, saatis laskurühmi sel kiirel pealetungirünnakul.

Zalesjes asuv lahingüksus algas pealetungi kohe pärast päikesetõusu. Ahelikus liikusid rühmad mitmes järgus vaenlase seisukohtade poole. Račevost olid punased taandunud vähe aega enne meie päralejõudmist. Otsest kontakti seal vaenlasega ei saadud. Algas kiire jälitamine. Mahajäänud punaväe jõukudega vahetpidamata tulevahetust pidades, ka üksikuid kokkupõrkeid likvideerides jõudis meie väeühik lõunaks Irboskasse. Teel oli suuremaid kokkupõrkeid Ignatovka küla taga ja Gusinetsi küla metsades. Needki likvideeriti kiiresti. Siira-viira külasid mööda käies oli lõunaks mahamarsitud üle 25 km. Teel saadi tublisti vange ja „soomust“.

Pärast lõunat jätkus marss mööda Pihkva—Riia kiviteed Pihkva poole. Siin liikusime juba ühegi julgestuseta, sest meie ees ja paremal tiival liikus lahingukorras skautspataljon. Öhtu eel jõudsim Teševitši külla, kuhu jäime ööbima. Seega olime päeva jooksul marssinud tublisti üle 35 km.

Järgmisel hommikul saadi diviisi staabist käsk, et pataljoni õppe- ja kuulipildurite-komando tulevad lähetada tagasi Tartusse. Kurvaks jäime, kui kuulsime seda käsku. Sel põhjusel et saanud meie seekord näha Pihkva linna, kuhu varsti marssisid sisse Kuperjanovi partisanid ja soomusrongide dessandid. Kuna siiski olime osa võtnud Pihkva operatsiooni läbiviimisest, siis jäeti meid suvistepühiks veel kohapeale reservi. 6-nädalase vaheaja järele saime end jällegi korralikult saunatada ja muidu puhtaks küürida. Ka saime pühadeks „Ühistööl“ kingituse: iga mees pisikese paki, milles leidis mõni karp sigarette, vähe kompotti ja karp konserve. Paljud koolipoisid tõmbasid oma elu esimesed „mahvid“ Teševitšis, külavanema ilusas aias. Pärast pühi algasime tagasisõitu Tartusse.

Lünil viibisime seega vahetuseta 7 nädalat. Selle aja jooksul kaotasime enda 16-liikmelisest grupist kaks kaasvõitlejat surnuna ja neli haavatuna; neist kaks raskesti.

1. Viljandi Kooliõpilaste Rood Vabadussõjas.

Feliks Schnets'i ja Reinhold Hunt'i mälestuste põhjal J. Ibrus.

Viljandi kooliõpilaste osavõtt Eesti iseseisvusvõitlusest on leidnud mõnesugust valgustamist Vabadussõda käsitavas kirjutuses ja teoseis, milliseis on kirjeldatud üksikute väeosade tegevust ja olukorda Lõunarindel. Olid ju Viljandiski, nagu mujalgi esimesiks vabadussõitlejate ridadesse astujaiks kooliõpilased. Kuid et Viljandi kooliõpilaste tulek vabadussõitlejate ridadesse toimus veidi hiljem kui näiteks Narvas ja Tallinnas ja et õpilased võitlesid mitme väeosa koosseisus, siis on nende tegevuse kohta käivais kirjutuses mõningaid tühemikke.

Üks väekoondis, kellest seni vähe, või peaaegu sugugi pole tehtud juttu, on 1. Viljandi Kooliõpilaste Rood. See rood koosnes sajaprotsendiliselt kooliõpilasist ja võttis pidevalt osa lahinguist Lõunarindel, võideldes nii punaste kui ka Landeswehri vastu. Alljärgnevas kirjutuses on püütud anda ülevaade selle väekoondise tegevusest Feliks Schnetsi ja Vabadusristi kavaleri Reinhold Hunt'i isiklike mälestuste järgi. Mõlemad eelnimetatud kuulusid Viljandi 1. Kooli-

õpilaste Roodu koosseisu selle asutamisest kuni likvideerimiseni ja võtsid osa kõigist roodu lahinguist.

*

Raske oli Viljandis 1918. a. detsember.

Linnas valitses ärevus, kuna ähvardav sõjaohu käegakatsutavalt lähenes linnale ja keegi õieti ei teadnud, mida teha selle ohu tagasitõrjumiseks.

Informatsioon üldise olukorra kohta oli napp, teated pealegi sageli üksteisele vastukäivad. Teati, et äsja Saksa okupatsiooni surve alt pääsenud vabariik, kes polnud veel õieti saanud jalgu alla, on üles tõstnud idast visatud vaenukinda ja et Ajutine Valitsus on saatnud sisetungiva punaste lavini vastu võitlema üksikuid vabatahtlike salku. Aga samal ajal kui kardeti punaseid ja — väljaarvatud vaid punastele otse kaasatundvad ringkonnad — nende vastu võitluse astumist õigustatuks peeti, valitses kõikjal ometi suur pessimism. Väikese

Eesti võitlus sajamiljonilise rahvaga — see oli argument, millele vastuvaidlemist peeti samaväärseks hullumeelsusele. Selles mõttes ei olnud tavalisel kodanikul kahtlust võitluse tulemuste kohta ja sellest tekkis kohutav lootusetus.

Ajutine Valitsus oli välja kuulutanud vabatahtlike mobilisatsiooni. Tänavanurkadel seisis salkades mehi, kes lugesid mobilisatsiooni üleskutseid ja arutasid omavahel, kas astuda sõjaväkke või ei. Selge oli, et kutsuti vabatahtlike ja oli igaihe enda asi, kas minna võitlejate ridadesse või ei. Loomulikult, kui oldi kindlas teadmises, nagu tollal näis, millega see võitlus kord paratamatult lõpeb, siis ei olnud palju neid, kes oleks sellest karikast tahtnud juma vabatahtlikult. Selle tagajärjel vabatahtlike mobilisatsioon andis Viljandis vähem kui viiskümmend meest.

Neil lootusetuil päevil saabus Viljandisse polkormnik Viktor Puskar, kes oli tulnud Venemaalt läbi enamlaste rinde ja valgustas punaväe olukorda, nagu see oli avaldunud asjatundja silmale. Sellest ülevaatest selgus, et punavägi omas olemuses ei moodustagi nii kohutavat löögijõudu kui seni arvati, vaid et organiseeritud vastupanuga võib paljugi saavutada. Samal koosolekul kõneleja kutsus üles vabatahtlike astuma asutatavasse löögipataljoni.

Esimesed, kes üleskutsesest võtsid tuld, olid kooliõpilased. Vahetundidel koolis aina arutati, mida teha ja tundide ajal kuulati vähe õpetajate seletusi. Esimest korda pärast sajandeid kestnud vaheaega oli eestlasil jälle võimalik teostada iseseisvust. Võitlusse minejate saatus oli peaaegu kindlasti ette näha, kuid samas reaalsed kaalutlused ühenduses koosolekul kuuldu kõnega töötasid mõningaid väljavaateid. Lõpuks üks oli selge: katsed tuli teha ja vaenukinnas võtta vastu.

Nii koguneski salkkond keskkooliõpilasi, kes esimestena otsustasid astuda asutatavasse löögipataljoni. Neid ei olnud palju, vaevalt veerandsada vanema klassi õpilast. Paljud, kes oleksid tahtnud kaasõpilastega liituda, ei saanud selleks vanemalt luba. Vabatahtlike salk asus korterisse Viljandi mõisa lossi. Nüüd oli Viljandil vähemalt käputäisiki relvastatud löögijõudu, selle eest aga salkkond selliseid tulipäiseid noorukeid, kellel ei olnud kalduvust ega tahetki lugeda vaenlaste arvu. Oodati vaid momenti, mil oleks võimalik rahuldada oma teotsemisindu. See aeg ei lasknud end kaua oodata.

Õpilaste talvine sõjaretk.

Jaanuari esimesil päevil anti vabatahtlike salgale käsk asuda Tarrastu mõisa. Punased

olid vallutanud juba Tarrastu lähedal asuva Kärstna mõisa, seega sõjahoht lähenes järjest Viljandile. Nelja ohvitseri — Hollandi, Rehe, Koern'i ja hiljem lahingus langenud lipnik Pukk'i juhtimisel asus vabatahtlike salk teele, et tagasi tõrjuda Viljandile lähenevat vaenlast.

Tarrastusse, mis asub Viljandist linnuteed paarikümne kilomeetri kaugusel, jõuti öösel. Huvitav oli hommikul märgata tarrastlaste üllatust, kui nad hommikul silmasid vabatahtlike salga valveposte. Tarrastlaste arvates ei pidanud Ajutisel Valitsusel kedagi olema saata punastele vastu.

Vabatahtlike salga seisukord oli küllaltki tübar, kuna peale ohvitseride ükski varemalt lahingut ei olnud nuusutanud. Kindlustunnet aga andis üldine võitlusind ja äärmine üksmeel ohvitseride ja kooliõpilaste vahel. Samal ajal sai salk ka täiendust: Salgaga ühines, Vaabeliga eesotsas, kümnekond meest, kes olid saadetud Tarrastusse läbi viima vilja-rekvisitsiooni.

Salga esimeseks ülesandeks oli väljaselgitada vaenlase asukohti ja selleks tuli asuda luurele. Ühelt Kärstnas läbisõitnult saadi teada, et Tarrastu Mustla alevikust päritolev päevapiltnik Martinson käinud Kärstnas enamlaste staabis ja seletanud et Tarrastu poolt polevat neil midagi karta. Tarrastus olevat kõigest 25 koolipoissi, kes kindlasti juba esimeste paukude juures jooksvat laiali.

Hiljem ilmus Martinson nagu süütu ingel Tarrastu mõisa. Ta arreteeriti kohe ja läbiotsimisel leiti ta juurest materjale, mis tõendasid, et ta oli punastega pidanud ühendust. Martinsoniga toimiti lühidalt, sest aeg oli selline, et nõudis kiiret teotsemist ja lõpuks oli vaja punaseile näidata, et Tarrastu poolt siiski midagi on karta.

Öösel asusid vabatahtlikud regedele ja sõit algas Kärstna poole. Kärstna veski juures saadi teada, et punased asuvad veski lähedases talus. Nad käinud päeval veski juures ja toonud sinna kuulipilduja linte, millised nüüd vabatahtlikele anti välja. Selle saagiga aga vabatahtlikud ei leppinud. Veskitammile seati üles automaatpüss ja mehed, õieti poisid, hakkasid ööpimeduse katte all liikuma talu poole, kus pidid asuma punased. Siiski aga selgus lõpuks, et talu oli punaseist tühi. Selle vastu silmati aga veidi maad eemalasuva poe poolt punaste patrulli lähenemist. Suurem osa meestest jäeti talu juurde, kaks ohvitseri ühes paari kooliõpilasega hakkasid liikuma punastele vastu. Korraga kõlas öövaikus venekeelne käsklus. Käsutati vastutulejaid seisma, ähvardades vastasel korral tulistada. Viimase ähvarduse teostamist vabatahtlikud ei oodanud. Avati tuli patrulli ja kaupluse pihta ja otsekohe kõlas ka punaste

poolt vastuseks äge püssiragin. Tükk aega kestis püssituli, mille sekka ajuti kostis automaadi monotoonset raginat. Lõpuks ära nähes, et edasitungimine on liiga riskantne, lõpetasid vabatahtlikud tulistamise, veski varjus asuti regedele ja sõideti tagasi Tarvastusse.

Ristimine tulega oli saadud ja see karastas ristitud tulevasiks võitlusiks. Ka teisest küljest oli õine kallaletung punaseile täitnud temale pandud lootused. Punased ei jõudnud enam Kärstnast edasi tungida ja seda aega oli võimalik Viljandis kasutada jõudude organiseerimiseks. Äkiline õine kallaletung kohutanud punaseid hirmsasti, nagu hiljem kuuldus. Mõisas asunud väeosa, kuuldes veski juurest laskmist jooks- nud terveni välja ja asunud tagasi alles siis, kui laskmine veski juures vaikinud.

Jõudis kätte 6. jaanuar 1919 — Kärstna vallutamise päev. Meie jõudude pealetung mõisale sündis Viljandi suunast. Kooliõpilastele tehti ülesandeks vaenlase taganemisteed Vooru poolt sulgeda. Punased aga Vooru poole ei taganenud, vaid valisid selleks Lõvele viiva tee. Kooliõpilastele sattusid „sülle“ ainult üks punaste ohvitser ja ta saatja, kes tulistamisel said surma. Samal päeval võeti veel vangi 18 punast, kes olid hülmas metsa poole, kus kooliõpilased parajasti olid peidus.

Pärast Kärstna vallutamist toodi kooliõpilaste salk tagasi Viljandisse, kus teda kiiresti täiendati uute meestega. Salk nimetati ümber Viljandi Kaitsepataljoni 1. rooduks ja saadeti ühes mobiliseeritud rooduga Helme alla abiks 3. polgule.

Nüüd algas kooliõpilastele alles päris sõjatee. Kooliõpilased suunati alati sinna, kus oli vaja iseseisvat ja kiiret teotsemist. Ja nad täitsid neile pandud ülesanded eeskujulikult, mida kõik juhid, kes nendega kokku puutusid, omalt poolt tõendasid. Nii õppisid noored ja seni lahingus vilumata poisid iseseisvalt teotsema, ilma et oleks lootnud võõrale abile. Mitmekordsed Helme, Leebiku, Rulli ja Tõrva ümbruses peetud lahingud kasvatasid seni koolipingil istunud pois- test tõelised sõjamehed.

Vahepeal oli organiseerimistöö tagalas kannud vilja. Oli loodud uusi väeosi, kes järkjärgult saadeti rindele. Viljandi Kaitsepataljon saadeti lõplikule formeerimisele Tartu. Siin eraldati kaitsepataljonist kõik kooliõpilased eraldi rühmaks ja see rühm saadeti tagasi Viljandisse. Siin võimaldati neile õpingute jätkamist, kuid neil tuli elada kasarmuis. Hommikupooliti olid sõjalised õppused, õhtupooliti käis koolitöö koolis ja õhtuti kasarmus toimus järgmise päeva õppetundide ettevalmistamine. Huvitav oli pilku heita tollaegsetesse keskkooli vanemaïsse klasis- ssesse, kus üsja laskeharjutustest tulnud sää-

Grupp Viljandi õppur-sõdureid Tartus veebruaris 1919. a.

saabastes ja õlakutega ehitud kuubedes õpilased olid enamuses. Kuid keegi ei kaebanud, et selline elu oli raske. Alati valitses õpilaste sõjalsalgas rõõmus meeleolu. Seda meeleolu oli vaja, et kanda kooliõpilasi neis raskusis, millised kaudu ei lasknud end oodata.

Ruhja kallale.

Punased olid Lõunarindel jõudusid juure saanud ja surusid meie kodukaitsjaid põhja poole. Selle tagajärjel oli Ruhja alev uuesti punaste kätte langenud. Seisukord rindel oli krüüline. Suuresti aitas punaseid kihutustöö meie sõdurite hulgas, kes pikemat aega olid viibinud võõra rahva hulgas, ümbritsetud kohalikest punaseist ja puudulikus varustuses ja puhkuseta olid kannud rasket sõjateenistust. Tulid ette isegi sellised nähted, nagu vennastumine punastega, mis siiski ei saanud areneda kuigi laiaulatuslikuks, kuna tarvitusele võeti vastavad abinõud. Eriti raskeks oli kujunenud olukord Ruhja juures ja selle tulemuseks oli, et kooliõpilased ühes uute väeosadega jälle saadeti rindele.

Vaiksel 29. aprilli õhtupoolikul oli Viljandis kuulda kauget suurtükkide mürinat. Linnas võttis jällegi maad närviline meeleolu. Kooliõpilaste rühmas aimati, et midagi on valmimas ja vaikselt seati end selle vastu valmis. Järgmisel hommikul saadigi teada, et tuleb valmis olla väljaminekuks. Põltsamaalt jõudis kohale sealne mõnekümmemeheline kooliõpilaste rühm. See

ühendati Viljandi rühmaga üheks rooduks, milise ülemaks määrati leitnant Elbrecht.

Kiiresti mõeldusid ettevalmistused. Mõne tunniga jagati roodule välja uued püssid ja inglise terasküvrid, milliseid tollal hüüti prantsuse kiivreiks. Kogu ei saanud enam keegi minna ja kella 2-ks p.l. oli rood väljaastumiseks valmis. Ta koondati Viljandi maakonna-gümnaasiumi parki, kus pildistati koos ohvitseridega ja halastajaõdedega ning seejärel algas reis orkestriga eesotsas raudteejaama. Teade kooliõpilaste rindele minekust oli linnas levinud kulutulena. Kogu linn valgus tänavale, et oma poegadele öelda veel viimast tervitust.

Nii palju oli meeleolu linnas vahepeal muutunud.

Talvel mindi laenatud kasukais ja viltsaabastes, ilma et keegi õnne oleks soovinud. Nüüd oli see hoopis teisiti.

Jaamas ootas rong. Lühikesed jumalagajätu kõned ja õnnesoovid, siis asus rood teele, olles kindel võidusse ja teades, et kogu Viljandi seltskond tema saatusele tunneb kaasa.

Mõisakülas paigutati rood soomusrongile ja oodati kuni õhtuni. Kuna kooliõpilased esimest korda viibisid soomusrongil ja selle võitlusviisidega tuttavad ei olnud, siis sõideti videvikus paar kilomeetrit Mõisakülalt välja, kus pimeduse kätte all kindral E. Põdderi ja polkovnik Reek'i juhatusel korraldati manööver. Mõisakülla tagasi jõudes anti kindel käsk, et keegi ei tohi lahkuda rongilt. Öö otsa tukuti rongil ja 1. mai hommikul hakkas soomusrong aeglaselt liikuma rinde poole. Esimene peatus oli Kirbla jaamas. Rongi edasisõit oli võimatu, kuna punased olid raudtee ära lõiganud. Niipea kui rong peatus, avasid punased lähedalasuvast talust püssitule, millele rongilt suurtüki- ja kuulipildujatulega vastati. Rood jooksis kahele poole raudteed ahekkude ja algas pealetung.

Ühes kooliõpilastega alustasid pealetungi ka tiibadel asuvad väeosad. Pealetung oli kiire ja kuigi punased lahinguvälja hoidsid pideva tule all, ei suutnud see tõkestada pealetungijate edasirühkimist. Lõpeks taganes vaenlane ja jättis Ruhja kooliõpilaste kätte. Poisid viskasid nalja, et kuidas punased suudavadki vastu panna kui prantslased peale tungivad. See jutt sai alguse teraskiivreist, milliseid tollal rindel keegi polnud näinud. Omavahel tehti maha, et kes vähegi oskavad, need kõnelegu Ruhjas prantsuse keelt. Nagu Ruhja elanikud pärast kõnelesid, olnudki punased arvamisel, et pealetungijaks on prantslased.

Pärast Ruhja vallutamist asus rood punaste tagaajamisele. Need püüdsid kohati veel vastupanu avaldada, kuid tagajärjetult. Võitlustuhinas läks rood isegi nii kaugemale teistest väeosadest

ette, et juba Viljandis hakkavad liikuma juudetud kooliõpilaste roodu ümberpiramisest ja mahatapisest.

S ä d e k a l d a i l.

Kuigi esialgu oli kavatsus kooliõpilasi kasutada ainult Ruhja vallutamiseks, selgus hiljem, et sellega siiski ei saa leppida. Rindel vajati uusi jõude, kindlaid väeosi.

Kiiresti käsutati kooliõpilaste rood Salatsi äärest, kuhu ta vahepeal oli väljajõudnud, Säde äärde vahetama ühte meie ebakindlat üksust. Öösel asus rood positsioonidele. Teisel pool jõge istusid punased rahulikult tule ääres ja kuuldus laia vene laulu. Rood avas püssidest ja kuulipildujaist tule „rahuliku“ vaenlase pihta, kes sellist asja ei osanud uneski oletada. Meie poolne jõekallas oli kaetud paksu metsaga. Ööseti liikusid selles metsas automaatpüssidega varustatud patrullid, kuna mehi oli vähe ja telefoniside katkes ajuti. Igal kahtlasel juhul avati automaatpüssidest tuli, nii et punaseile jäi mulje, nagu oleks meil arutul hulgal automaatpüsse. See arvamine oli päris loomulik, kuna igakord tulistati ise kohast. Punaste lootused üle jõe pääseda langenud nullini, nagu pärast kuuldas.

Seni polnud kooliõpilaste rood kaevikusõda pidanud. Ei olnud aega kindlustusi ehitada, sest punased taganesid nii kiiresti, et kuhugi pikemaks peatuma ei jäänud. Võrdlemisi lai ja sügav Säde jõgi aga moodustas loodusliku takistuse, millest ülepääs oli raske. Punavägi asus kaevikusse jõe ühel kaldal, teisel kaldal kindlustasid endid kooliõpilased. Algas igav kaevikusõda, vaenlase kaevikute aegajaline tulistamine kuulipildujaist ja püssidest. Polnud enam võimalusi vabaks liikumiseks ega ärritavat jahti punastele. Selline olukord kippus tüütama tulipäiseid noori sõdureid.

Kooliõpilaste kaitseda oli umbes kolme kilomeetri pikkune rindeosa. Sellel joonel asus kolm rühma ja nende vahel liikusid patrullid, kes pidasid sidet rühmade vahel. Neljas rühm oli varus. Kooliõpilased pidasid vaenlast hoolega silmas ja ei annud talle öösel ega päeval rahu. Seejuures sügav ja lai jõgi kaitses roodu ootamata rünnakute eest.

Meie valvusest hoolimata elasid punased oma kaevikusis kuuldavasti päris lõbusasti. Mõnikord mängis nende orkester ja kaevikute taga metsas kuulduks naiste kilkamist. Vahel peeti kaugemal isegi tantsupidusid. Sellised peod ärastasid kooliõpilaste alati suurt huvi. Niipea kui punaste orkester hakkas mürtsuma, oli rood jahlul. Hoolega uuriti, kust võiks silmata punaste pidutsemist. Roniti kõrgete määndide otsa ja saagedasti avastatigi järjekordne tantsuplats. Siis

vinmas automaadimees end ühes raske surmariis- taga männilatra ja mõne hetke pärast ragises kuulirahet punaseile kaela. Kord oli automaadi tuli nõnda tabav, et kuulid lendasid mahatehtud lõkke keskele. Tukid aina lendasid. Orkester vaikis nagu noaga lõigatult ja kuuldus vaid pü- naväelaste vandumist vene-, läti- ja eestikeeles.

Kooliõpilaste rood seisis Säde ääres nädala- päevad ja oli kuulda et sealolek venib pikemaks- ki. Kuid vägede juhatus otsustas teisiti. Ühel maiööl anti Säde ääres asuvaile väeosadele käsk minna üle jõe.

See oli probleem. Jõgi oli sügav ja silla ehi- tamine võimata, kuna punaste kaevikud asusid vaevalt neljasaja meetri kaugusel. Hommikul kella 2 ajal tehti siiski esimene katse jõest üle- pääsemiseks. Punased olid põletanud jõel asu- nud puusilla. Sellest olid järel vaid söestunud postide otsad veepinnal. Neid poste tuligi kasu- tada ainsa võimalusena jõe ületamiseks. Aga nüpea kui kooliõpilased asusid mööda poste vae- valiselt edasi ronima, avasid punased nii ägeda tule, et esimene katse nurjus. Paljud poisid kukkusid jõkke, kuid nad ujusid ühes püssidega kaldale.

Ranzeni vallutamine.

Keskpäeva paiku õnnestus ühel rühmal kooli- õpilaste roodust ja nendega ühenduses olevail teistel 6. jal. polgu osadel pääseda üle jõe. Pu- nased haarati ühel tiivalt ümber ja nad põgene- sid kabuhirmus. Nüüd läks kogu rood üle jõe ja kiirmarsil rutati Ranzeni alevi peale. Roodu- ülem saatis luure ette, kes pidi vaenlase üle tea- teid muretsema.

Oli selge, päikesepaisteline maipäev. Kiirel sammul liikus luuresalk Ranzeni poole, jättes roodu kaugele maha. Palavus ja väsimus andsid end tugevasti tunda ja üks luurajaist tähendas,

et ega jalgsi enam punaseile järele jõua. Salga- juht mõttes veidi ja arvas siis, et hobusega ede- neks tee tööpoolest kiiremini. Mindigi teeäär- sesse tallu, kust võeti hobune. Poisid automaa- diga ronisid vankrile, anti lätlase hobusele ohja- haruga küljekontidele ja sõit läks lahti. Kõik arenes rahulikult.

Umbes poolteist kilomeetrit enne Ranzeni ale- vit märkasid luurajad ühes talus sõdurimundris mehi. Kohe hüpati vankrilt maha, sest arvati, et tegemist punastega. Luurajad olid valmis tu- listama, aga salgajuht arvas, et parem on tulis- tamisega end mitte välja anda. Luuresalk lä- henes ettevaatlikult talule niipalju kui võimalik ja tormas siis otse taluõue. Üllatuseks selgus, et sõdurimundris mehed ei olnud punased vaid kohalikul lätlased, kes meie vägede liginemisel loo- mi metsa ajasid. Talust pärisid luurajad, millal punased ära läksid, kus nad praegu on ja kui palju neid on. Vigases vene keeles seletasid lät- lased, et punased juba keskpäeva ajal taganenud Ranzeni alevisse, kus neil olevat tugevad kaevi- kud juba varemalt valmis kaevatud. Punaseid olnud õige palju tuhandeid. „Hüva,“ ütlesid luurajad, „sõidame neile külla.“ Istuti vankrile ja jätkati sõitu.

Vaevalt oli vanker talu ümber kasvavate puude varjust välja veerenud kui lendasid esime- sed kuulipilduja kuulid hobuse lähedale teele. Hobune hakkas kartma ja tõrkus edasi mine- mast. Punaste tuli muutus ägedamaks. Hobune läks peruks ja kargas üle kraavi põllule, pillates luurajad ühes automaadi ja padrunitega laiali. Luurajad korjates kraavipõhjust oma varustust, kirsusid lätlase hobuse temperamenti.

Luurajad asusid maanteekraavi ja avasid omakorda automaadist ja püssidest punaseile tule. Vastastikune tulistamine kestis umbes tund aega. Luurajail hakkasid lõppema padrunid,

Loodearmee likvideerimise päevilt. — Interneeritud loodearmeeclasi Vaivara piirkonnas, nende juures valvaks 2 Scoutspolgu sõdurit.

kuid roodu põlnud kusagil näha. Oli tarvis rooduga side luua ja rooduülemale teatada vaenlase asukohad. Üks luurajaist võttis ülesande täitmise enda peale. Jooksis kuulirahe all talu õue, sealt üle aia põllule ja oligi varsti silmist kadunud. Nagu selgus, asus rood päris lähedal metsa taga, oodates vaid luurelt teateid. Kui luurajate käskjalg kohale jõudis ja teated üle andis, liikus rood läbi metsa lageda põllu servale ahelikku ja avas punaste seisukohtadele ügeda tule.

Vastastikune laskmine kestis umbes 5 tundi. Vaenlase seisukohtadele lähenemine üle lageda küntud põllu oli liiga ohlik: punased oleks võinud hävitada terve roodu ilma et neile endile oleks tekitatud nimetamisväärset kahju. Lõpuks kujunes nii, et saadeti kooliõpilaste tiibadelt väeosa punaseid ümber haarama. See nõudis aega; vahepeal kooliõpilaste rood pidas vaenlasega tulevahetust, oodates käsku rünnakuks.

Õhtutaevast ehtis juba loojeneva päikese kuma kui lõpuks saabus käsk rünnakuks. Märguande järele tõusis kogu ahelik ja alustas kiiret jooksu alevi ees olevate kaevikute suunas. Punaste tuli läks järjest ügedamaks, kuid sellest hoolimata tormasid kooliõpilased edasi, ilma et oleks leidnud mahti tulistamiseks.

Rood oli umbes veerand kilomeetri kaugusel kaevikuist kui alevis kõlas kohutav plahvatus. Alevi suuremast hoonest paiskus välja tohutusaar must suitsupilv, millele järgnesid tuleleegid. Alev põles. Mõni minut pärast plahvatust lakkas punaste tuli, vaenlane põgenes korratutes läbi alevi, kooliõpilased nende kannul. Jõudnud alevist läbi anti ahelikule käsk peatumiseks. Kuigi rood parima meelega oleks tormanud punaseile järele, tuli alistuda käsule ja asuda põleva alevi kustutamisele.

Nüüd alles selgus, miks punased olid süüdanud alevi. Ranzenis asus nende sõjamoona ladu, mida eestlaste kiire pealetungi tagajärjel ei olnud võimalik päästa. Olid küll lao kaitseks ehitatud tugevad kaevikud, kuid need ei aidanud. Siis lasti ladu õhku. Alevis langes hulk maju tuleohvriks, sest kustutamiseks puudusid abinõud. Siiski suudeti palju maju päästa. Suuremas hoones aga, kus oli asunud sõjamoona ladu, lõhkes kogu öö suurtükimürske ja püssipadruneid. Teisel hommikul pakkus alev kohutavat pilti: paljude majade asemel suitsevad rusuhunnikud, moonalao rusude alt paistis punaväelaste söestunud laipu. Nagu näha, oli lahinguväljalt kantud haavatud moonalattu, kus asus sidumispunkt. Kabuhirmus põgenedes aga süüdati moonaladu, unustades haavatud. Ka kaevikuist ja alevi ümbruses asuvas metsas leidis rohkesti punaste laipu.

Selles lahingus sai kooliõpilaste roodust haavata neli sõdurit. Järgmisel päeval vallutati lü-

hikese võitlase järvi Lizdeni mõis ja jätkati edasitungi Volmari suunas.

Võitlus Volmari pärast.

Lizdenist Volmari poole liikudes saatis rooduülem ette kümnemehelise luuresalg, kellele tehti ülesandeks vaenlase asukohad välja selgitada. Lizdenist on Volmari umbes 18 kilomeetrit. Teel ühines roodu luuresalk ühe 6. jal. polgu roodu sõduritega, kellega ühiselt jätkati teekonda. Tükk maad liiguti täiesti vabalt, sest punased olid taganenud eriti kaugemale. Otsustati minna kuni punased avavad tule. Punaseil oli viisiks tuld avada juba õige kaugelt. Nii juhtus ka seekord.

Minnes mööda teed nähti kaugemal kaevikuid. Peagi vingusid luurajate peade kohal esimesed punaste kuulid. Luuresalk avas vastutule. Lühikese tulevahetuse järele otsustati edasi minna. Liiguti mööda madalat kraavi, nii et luurajaist paistsid ainult teraskiivrid. Punased avasid ügedama tule, kuid ka kooliõpilased ei jätnud oma automaati unustusse. Vahetpidamata tulistades liiguti edasi. Lõpuks ei pidanud punased vastu, jooksid kaevikuist välja ja põgenesid lähedalasuvasse metsa. Kui luurajad jõudsid kaevikuisse, oli nende üllatus suur: kaevikud olid niivõrd tugevad, et oleks suutnud kaitset pakkuda suurtükitule vastu. Hiljem käis polkovnik Reek neid kaevikuid vaatamas ja avaldas imestust, kuidas suutis küputüis koolipoisse vallutada nii tugevad seisukohad.

Pidades veel ühe lahingu punastega jõudis luuresalk viimaks Volmari mõisa, mis asub vähem kui kilomeetri kaugusel linnast. Mõeldi, mida teha. „Roodumeeste“ (nii nimetasid õpilased teisi 6. jal. polgu sõdureid) luuresalga juht otsustas väeosa järele oodata, kuna linna igatahes ilma võitlusega ära ei antavat. Kooliõpilased aga igatsesid esimestena linna pääseda ja seetõttu nende luuresalk siirdus linna viivale puisteele.

Jõuti linnale võrdlemisi lähedale, kui korruga üle jõe kaevikuist asuv punavägi avas tule. Luuresalk asus teeäärele ja avas vastutule. Peagi silmati üle jõe taganevat punaste ratsaväge. Seda saatis kooliõpilaste püssituli kuni ta püsis silmapiiril. Varsti selle järele kostis linnast kõrvulukustav plahvatus ja kirikutorni kõrvalt tõusis must suitsusummas kõrgele taeva alla. Oli arvata, et punavägi taganeb ja purustab üle jõe viivaid sildu. Kostis veel teinegi plahvatus.

Vahepeal jõudis kooliõpilaste roodu ahelik linna ette. Punased avasid suurtükitule. Kooliõpilaste luurajad, nähes, et rood järele jõudnud, otsustasid esimestena tormata linna. See mõte

teostati kohe ja kuulirahe all jooksti linna sisse. Südalinn oli tühi, elanikud olid põgenenud keldritesse varju. Viimaks avanes üks aken ja keegi läti kooliõpilane küsis meie luurajailt, kas see on Saksa rauddivisjon, kes linna enamlastist puhastab. Luurajad vastasid, et rauddivisjon on Düüna taga ja et linna on vallutanud Eesti Vabariigi väed.

Kiriku taga kattis taevast must suits. Suitsu suunas minnes luurajad jõudsid Koiva äärde ja siis selgus, et punased olid süüdanud üle jõe viiva suurepärase puusilla. Silda päästa polnud enam võimalik, sest see oli õliga üle valatud ja põles kohutaval leegil. Ka üle jõe viivat kitsaroopalise silla olid punased katsunud purustada, kuid see polnud neil täiesti õnnestunud: ainult silla ots oli alla langenud.

Roodule saadeti olukorrast teade. Siis arenes luuresalgul tulevahetus üle jõe asuvate punastega, mis kestis umbes paar tundi. Kuna luurajail laskemoon hakkas lõppema ja ei olnud teada, kas terve linn punaseist tühi või ei, siis pöörduti jõe äärest tagasi kusjuures tuli kuulirahe all liikuda vastu mäge. Peagi jõuti mäe varju, ilma et ükski luurajaist oleks saanud haavatagi.

Mäe kõrval asus tiik, kus paistis haigeriüdes laip. Samas lähedal asus haigemaja, mille elanikud tulid välja ja tervitasid kooliõpilasi jällegi kui rauddivisjoni mehi. Haiged kõnellesid, et nende hulgast paljud maha lastud, laip tügis olevat punaste poolt sinna visatud möödunud ööl. Kui saadi teada, et tegemist Eesti vabariigi vägedega, siis palusid kõik, et meie väed linnast ei lahkuks.

Vahepeal jõudis kooliõpilaste rood linna ja asus kaitseseksikorda, tervitades üle jõe asuvaid punaseid kuulirahega.

Võitlus Landesvehriga.

Pärast osavõttu Volmari vallutamise kooliõpilaste rood peatus Lätimaal mitmes mõisas, kasutades puhkust ja ilusaid ilmu suplemiseks ja päikesevannide võtmiseks. Kogu rood jooksis ringi Aadama ülikonnas. Erandiks oli roodu korrapidaja, kelle ainsaks varustuseks olid tetraskiiver, tääk rihmaga vöö ja saapad jalas. Vahetevahel aga liikusid siiski kuuldused, et Riia poolt ei olevat asjad korras: seal kavatsevat Landeswehr midagi. Mõne aja pärast selguski, et kuuldusel oli tõepõhi all ja 6. jal. polgule, kelle koosseisu kuulus ka kooliõpilaste rood, anti käsk liikuda Stolbeni mõisa suunas. Esiolgu arvati, et mõisa on Landeswehri käes, kuid selgus, et mõis oli tühi. Stolbeni mõis ja selle naabruses asuvad Ozoli ja Mutzeneki talud osutusid hiljem

Haavatuid Tallinna Sõjaväe Haigemajas 1919. a. algul.

positsiooniks, kus Viljandi kooliõpilased võtsid vastu Landeswehri pealetungi.

20. juuni hommikul rooduülemale kohustetäitja O. Sassian saatis Riia poole viivale teele neljamehelise luuresalga, ülesandega jääda kogu päevaks Stolbeni mõisast 6 kilomeetri kaugusele, varjatud seisukohale ja jälgida, mis sünnib teel. Luuresalk ei teostanud oma ülesannet täpsalt, vaid leides tee vaba olevat, liikus 5—6 kilomeetri asemel 15-kilomeetri kaugusele. Teel kohtas luuresalk ühes talus puhkusel viibivat läti leitnanti, kes kuulus Ulmanise vägede koosseisu. Kõnelusel leitnant seletas, et Landeswehr üalgi ei tungi kallale eestlastele ja lätlastele, vaid võitleb ainult punastega.

Umbes 10 kilomeetri kaugusel Stolbenist aga luuresalk sai teel kokku kahe läti ratsaväelasega, kes hoiatasid edasi minemast, kuna teel olnud näha Landeswehri luurajaid ja olevat saadud tehteid suuremate Landeswehri osade lähenemiseks. Hoiatusest hoolimata luuresalk liikus edasi, lähenedes mingile jõele. Metsavahelisel teel jooksis luuresalgale vastu läti naine, kes tõrjus salka kätega märku andes tagasi. Samal momendil nägid luurajad silda, millele Landeswehr oli asetanud kaks raskekuulipildujat. Mehi kuulipildujate ümber oli umbes 50. Kuna nelja mehega ei olnud mõtet alustada pealetungi, siis pöördus luuresalk tagasi, otsustades jõuda enne Landeswehri roodu juure tagasi. Varsti aga hakkasid kostma mürsuplahvatused ja kuulipildujate ragin — Landeswehr oli alustanud rünnakut Stolbenist paar kilomeetri lõuna pool asuva Roopa alevi suunas. Tagasiteel luuresalk kohtas uuesti ülalnimetatud läti leitnanti, kes küllalt ei jõudnud imestada, et Landeswehr ilka tööpoolest edasi tungib.

20. juuni keskpäeval Landeswehri eelosad vallutasid Roopa alevi, kust olid sunnitud taan-

duma meie ratsakomando ja üks läti eskadron. Tund või kaks pärast seda 6. polgu üks rood koos kooliõpilaste roodu rühmaga tegid katsed Roopa alevit tagasi võtta, kuid katse ebaõnnestus. Tolkorral langesid sakslaste kätte vangid Viljandi kooliõpilane Martin A i d a s ja Põltsamaa kooliõpilane Jaan A u a. 20. juuni õhtul olid kohal juba Landeswehri patareid ja võtsid meie seisukohad Stolbeni juures ägeda tule alla. Kooliõpilased suurtükkitulest kannatada ei saanud ja tuli ise vaikis vädeviku saabudes. Öö vastu 21. juunit möödus kooliõpilaste roodule rahulikult, kuid kaugemal kuuludus laskmist. Kogu öö oldi valvel, kuna võis oodata kallaletungi.

21. juuni hommikul tõusis Stolbeni mõisa ümbruses asuva rinde meeleolu, sest öösel olid kohale jõudnud meie suurtükid, millest algas Landeswehri seisukohtade tulistamine. Patarei tuli oli tabav, sest üksikud Landeswehri suurtükid jäid vaikselt. Kuni 21. juuni lõunani Landeswehr tegi mitu katset läbi murda 6. jalpolgu rinnet, kuid tagajärjetult. Peale lõunat võttis Landeswehr ette pealetungi Mutzeneki ja Ozoli talude suunas, kust kooliõpilased olid sunnitud taganema. Sellele järgnes Landeswehri pealetung Stolbeni mõisale.

Mõisale koondati äge suurtükkituli, mis tegi maatas mõisa karjalauda ja mõned teised hooned. Kuid kooliõpilaste kaevikud asusid eespool tule piirkonda, pargi suurte puude varjus, nii et neid ei näinud isegi Landeswehri lendurid. Suurtükkituli Stolbeni mõisale lakkas alles kesköö paiku, kui pimedus enam ei võimaldanud tule juhtimist. Öösel tungisid üksikud sakslaste salgad korduvalt mõisale kallale, kuid tõsisemat pealetungi öösel ette ei võetud.

Võitlus Stolbeni mõisa pärast algas uuesti 22. juuni lõunapaiku. Landeswehr olles teinud katseid teostada läbimurret otse mõisas asuvaile kaevikuile, hoidis need tugeva kuulipildujatule

all. Pealetung aga varises kokku. Vaenlane polnud arvestanud meie sõdurite visadust. Õhtuks vallutati meie poolt uuesti Mutzeneki ja Ozoli talud. 6. polgu roodude, kooliõpilaste roodu osade ja dessantroodu osavõtul ning soomusauto ja meie patarei tule toetusel.

Ööl vastu 23. juunit oli harilik luuresalkade tegevus, kuid Landeswehri rinne tundus sel ööl õige närvilisena. Vahetpidamata tõnsid taeva alla värvilised signaalkaketid, tulistati kuulipildujaist lühikeste vahealgade järgi ja hoiti Stolbeni mõisa park hõreda suurtükkitule all. Nähtavasti ootas vaenlane meie õist pealetungi. Meie pealetung Roopa alevile algas 23. juuni hommikul kell 01.13. Sel hommikul kattis paks udu ümbruskonda ja selles udus asusid vallutusretkele Stolbeni mõisa kaitsjad. Kella 7 paiku aga teatasid luurajad, et Roopa alev on vaenlastest tühi

Landeswehr oli taganenud.

Võitluseis Stolbeni juures langesid Viljandi maakonna-gümnaasiumi õpilased Martin A i d a s ja Aleksander Ka i g a s. Esimene neist sattus sakslaste kätte vangiks, oli tundmatuseni ära pekstud püssipäradega ja siis visatud jõkke. Kaigas langes arvatavasti Landeswehri lennuki tulest Stolbeni mõisa juures sool, Põltsamaa õpilasist said surma Rebane, Arnold Turu, Aleksander Kabel ja Jaan Aua. Viimane langes koos Aidasega vangiks, lasti maha ja visati jõkke. Aidase ja Aua olid matnud kohalikud elanikud sakslaste nõusolekul. Haavata ja põrutada sai 19 õpilast. Olgu tähendatud, et lahingus langenud Aleksander Kabel oli Madseni sihturiks. Pärast Kabeli langemist asus tema asemele põltsamaalane Jaan Meerits, kes samal päeval sai raskesti haavata. Kolmanda sihturi käes tabas seda Madseni Landeswehri kuul ja rikkus kuulipilduja täielikult.

Pärast võitlusi Landeswehriga, toodi Viljandi

1. Kooliõpilaste Rood Viljandi, kus ta arvati kohaliku kooliõpilaste pataljoni koosseisu. Rindetele teda enam ei saadetud.

Viljandi kooliõpilasid on saanud Vabadusristid Reinhold Hunt, Georg Järveküll, Jaak Gregor, Hugo Lassen, Karl Ormisson, Artur Loorits, Aleksander Kaigas ja Viktor Anderson.

1. jal.-polgu kaevikuid Narva rindel sügisel 1919. a.

Keenist Sangasteni.

Van.-allohvitser K. K a l d a (Kents) mälestuste järele A. H i n n o m.

Uudernast-Kirepist alates arenes meie pealetung ladusasti kuni Keeni jaamani.

Keeni juurde olid enamlased koondanud oma vägesid, ka nende soomusrong oli toibunud varimatest löökidest. Kuid, nagu ikka käis enamlaste soomusrongi käsi halvasti. Sai pihta mitu tabamust ja tossutas viimase jõuga kiiresti Valga poole.

Enamlaste jalavägi põgenes samuti kiiresti, jättes maha hulga varandust, mis peaaesjalikult koosnes silmnähtavalt ümbruskonna elanikelt rekvireeritud viljast ja muist majapidamise tarbeist. Ka vaguneis oli hulk igasugust sõjamoona.

Üks „tepluška“-vagon köitis eriti minu tähelepanu, sellele oli väljaspoololevate konksude ja naelte otsa riputatud looma sisikond ja kopsemakse, mis väga jube nägi välja.

Seest aga kostis isesugune jutuvada.

„Hiinlased on sees!” hõiskas keegi.

„On oma söögikraami välja külma kätte riputanud.” — „On aga need ühed metslased küll,” kuuldus ütelus.

„Ajage nad vagunist välja!” kõlas käsklus.

Üks lükkati lahti ja käsutati:

„Ei, kitajetz, võhodi!” („Hiinlane, välja!”)

Kuid hiinlased pistsid ainult püssitorud ukseavausest meie hirmutamiseks välja.

Olukord oli veidi kartustäratav, kui hiinlastel on vagunis vast veel käsigranaate, püsse ja kuulipildujaid, võivad nad meile siiski teha tuntuvat kahju. Nähtavasti ei kavatsenud nad väljuda vagunist ega alistuda.

See viivitus ja kõhklus otsustas nende saatuse. Pinguli närvidega mehed ei kaalunud palju, üks sõdur hiilis vagunile ligi ja viskas avatud uksest sisse käsigranaadi. Nii toimisid veel paar sõdurit.

Vaguni sisemuses tekkis tulekahju, hiinlased hakkasid huluma, kuid keegi ei väljunud vagunist. Viimati üks hiinlane, kes kandis vateeritud riideid, hüppas või kukkus uksest välja. Sealjuures märkasime, et ta vateeritud ülikond põles... Hiinlane toibus kohe, hüppas üles ja pani jooksuma Valga poole. See oli üks jubedamaid silmapilke. Vagon põles, kostsid üksikud padrunite plahvatused ja hiinlaste õudne hulumine...

Keegi ei takistanud ega teinud katset hiinlast ei kinnipüüda ega abistada. Hiinlane vaid jooksis nii ruttu kui vähegi suutis, suitsu juga taga, ta jooksis oma elu pärast. Nii võis ka

„pisuhänd” jooksta, suitsu juga järel,” sähvatas minul mõte...

Vahepeal oli aga vaguni põrand põlenud läbi ja raudtee langes hiinlaste söestunud laipu. Üldse põles neid ära 30 meest.

Keenist alates on raudtee sirge nagu nõör. Soomusrongid liikusid edasi. Peagi märgati, et punaste poolt tormab meie peale vedur, kuid sellest on juba palju kirjutatud, kuidas see tehti kahjutuks ja sellele pole midagi enam juurde lisada.

Ainult aega võttis see tee parandus ja veduri ning tendri kõrvaldamine.

Kuulsime, et Kuperjanovi partisanide rühm on V.-Emajõe silla võtnud oma alla, soomusronge paluti neid sealt ära vahetada, et nad võiksid ühineda oma väeosaga, kes kavatsesid rünnata ühte paremal asuvat mõisat (Tölliste), kus enamlased olevat sees.

Kuna raudtee oli purustatud ja parandus nõudis aega, siis ei saadud soomusrongiga neid kohe minna vahetama ja kavatseti saata osa dessandist, sest mehi vajati raudtee paranduseks.

28. jaanuari hommikul sain käsu minna vahetama Kuperjanovi rühma V.-Emajõe sillal,

Oli selge ja külm talvine hommik kui Keenist teele asusime. Sangaste jaamani on 11 kilomeetri ümber ja sealt sillani on kilomeetrit poolteist. Meid oli 15 sõdurit. Sammuime mööda raudteed julgelt, olles selles kindel, et ees asuvad Kuperjanovi mehed.

Paaritunnilise matka järele jõudsime Sangaste semafori juurde. Jaama on sealt üle poole kilomeetri, ja nagu aimates halba, saatsime kaks sõdurit luurele. Ise aga läksime ühte vahimajja sooja.

Ei läinduki palju aega, kui mehed tulid jookstes tagasi ja ütlesid:

„Sangaste on punaste käes. Pole seal enam kuperjanovlaste hõngugi.”

„Kuidas nii?”

„Noh, läheme julgesti jaama poole,” seletavad mehed, „näeme, just ülesõidu kohal on raudteelase maja, arvame et läheme uurime järele, kuidas lood on ja astume tuppa. Esimene asi mis märkasime olid punased, tuba oli neid tulvil fäis. Ilma, et oleks aega viitnud, hüppasime välja ja andsime jalgadele valu. Hea, et samas kasvas mets, sinna meie siis jooksimise ja metsa mööda tulimegi tagasi. Raudteed pidi oleksid

punased meid maha lasknud," lõpetavad luurajad oma jutustuse."

Oli ilmne, et meie oma 15-mehelise „armee-ga" ei olnud suutelised enamlasti Sangaste jaa-mast ja Tsiirgulinna alevikust väljalööma, kui poole suurem kuperjanovlaste rühm seda ei suutnud kaitsta.

Saatsime ühe mehe rongile abi järele, ise tõmbusime veidi tagasi. Metsavahel oleksime võinud kergesti jääda hätta. Tagapool asus Assaku talu ja viimase põllud ja niit olid heaks kaitseks ootamatuse vastu.

Kui meie parajasti kaalusime olukorda, märkasime maanteel, mis viib Sangastest Laatre mõisa peale, suurt liikumist. Seal oli hobuse-mehi ja jalainimesi, kes pooljookstes ja sõites tormasid edasi.

Läksin mõne mehega ettepoole luurele ja avasime põgenevaille püstitule.

Suure kauguse tõttu meie muidugi ei tabanud põgenikke. Kuid tullstamine sünnitas nende keskel segadust.

Ka ei võinud teha kindlaks, kas need tõesti olid enamlased.

Tekkis kartus, et ehk tulistame põgenevaid elanikke, sest võib olla, et need püüavad kiiresti eemalduda võimaliku lahingu piirkonnast. See-tõttu lõpetasime laskmise ja ühinesime teistega.

Soomusrongil oli arvatud, et Sangastes on vaid üks enamlaste suurem luuresalk ja läkitati veel 15 mehe ümber appi.

See oli aga nõudnud aega. Ootamine ei paku ka erilist nõudingut, kui vaenlane asub ees ja võib-olla ka kõrval.

Abiväe kohale jõudes otsustasime enamlasti lüüa välja. Pealegi kostsid eespool plahvatused. Taipasime kohe, et enamlased purustavad V.-Emajõe silda. Lõhkemised olid aga väikese kõ-lalised, nähtavasti oli neil vähe pürokseliini.

See lõhkumine tiivustas meie pealetungimise indu. Tahtsime päästa, mis veel päästa annab. Otsustasime pealetungida ahelikus raudtee äärt mööda. Raudteest vasemale asus ahelikku ohv.-aset. Koger 15 mehega ja mina 15 mehega pa-remale. Raudteele jätsime sidemeheks ühe sõ-duri. Kõrge teetamm tõttu polnud võimalik üksteist näha.

Minul tuli liikuda mööda tihedat metsa. See oli päris tihnik, eriti ülesõidukoha juures, kus kavas kasesalu. Raske oli aga sellest pääseda läbi. Kasesalust edasi oli maapind veidi kõrgem ja siin mühasid kuused. Mets ulatas otse jaa-mahooneni.

Ohv.-aset. Koger'il, kes suunas aleviku pea-le, oli ees pöösastik, mis varsti muutus lage-daks raiesmikuks.

Jõudnud kuni poole kilomeetri kauguseni jaamast teatas mööda raudteed liikuv sõdur, et enamlaste ahelik liigub meie peale.

Koondasin oma üksuse tihedamasse ahe-likku, et meie paksus metsas üksteisest liiga kaugele ei eemalduks ja liikusime enamlaste ahelikule vastu. Käies ei näinud paari sammu kauguselegi, aga pikaliheites nägin juba pa-remini.

Ühes sobivas kohas heitsime pikali ja sa-mas märkasime metsa alt mehi meie poole tu-levat. See oli enamlaste ahelik, kes meile vastu suundus. Nemad käies ei näinud meid.

Lasksime neid õige lähedale tulla ja tormasime neile müriseva hurraaga kallale.

See tuli neile nii ootamatult, et nad üldse vastu ei hakanud ja taganesid.

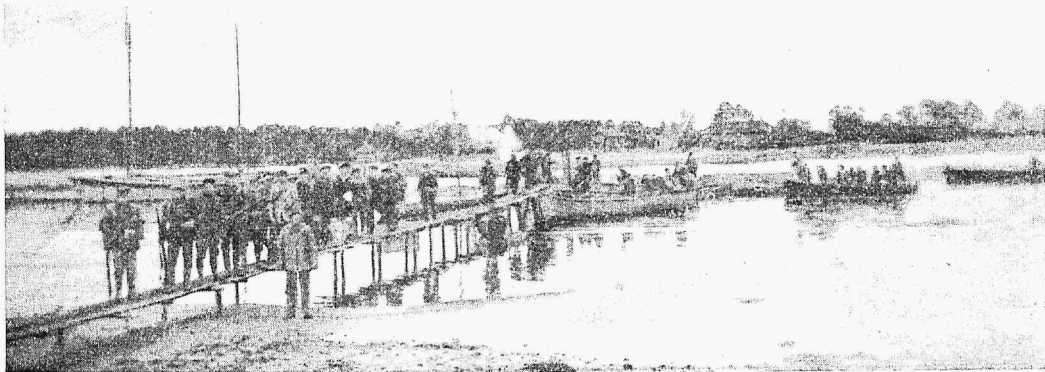
Varsti jõudsid nad metsa veerele. Siin jook-seb sügav kraav, mis algab jaama juurest ja kulgeb metsa veert pidi edasi. Enamlased asusid seal kraavi ja avasid marulise tule, küll püssidest, küll kuulipildujaist. Meile sa-das kuule ka tiivalt, sest kraav kulges Keeni poole. Tänu jälle tihedale metsale, ei teinud see kuuliderahe melle kurja.

Meie olime sunnitud endi rindejoont muut-ma, et pääseda tiivalt tulistamise alt. Selle suuna muutmisega aga katkes meil side ohv.-aset. Koger'i rühmaga, kes asus ikka veel raud-teest vasakul. Ka raudteejaama poole jäi meil suur tühimik. Et mitte sattuda üllatusse, ase-tasin paar mees sinna. Nende vastaseks osu-tusid seal jälle hiinlased. Nad asusid osalt jaama juures vaguneis ja Kahro telliskivi te-hases, kust lakkamatult tulistasid, kuid tont teab, kuhu nende kuulid jooksid. Suured las-kurid nad just ei näinud olevat.

Minu rühma, kui seda nii võib nimetada, seisukord polnud põrmugi kadedustäratav. Peagu kolmelt poolt olime sissepiiratud.

Meie vastas, kraavis, asusid punased läti kütid, vist 6. Tukkumi polgust. Nende hulka oli paigutatud ka hiinlasi. Laskmine kees üm-berringi. Nagu öeldud, olime kolmest küljest punaste tule all. Laskmise järgi ei saanud enamlased meie arvu kindlaks teha, nii püsisid nad teadmatuses. Kindlasti oletasid nad, et meil on õige suured jõud, muidu oleksid nad teistmoodi talitanud. Suurimaks paheks aga oli, et meie padrunite tagavara sulas. Keela-sin see tõttu asjatu paugutamise ära. Lasta võis vaid siis, kui oldi kindel, et kuul tabab.

Roomasime otse enamlaste nina alla, kohati oli vahe vaid 10—15 sammu. Enamlaste tuli oli otse maruline, mitte üksnes püssidest ei tu-listatud, enamlastil oli kraavis ka kaks kuuli-pildujat ja üle kraavis lamavate lasti meid ka seljatagant kuulipildujatega. Tule intensiiv-

Meie dessant Luuga jõesuus 15. mail 1919. a.

sust tõestas ka see, et kui ühel kohal lamasid veerand tundi, siis mattusid kuuseokste alla, mis kuulid ülalt okstelt lõikasisid.

Järsku hakati meid kraavist käsigranaatidega pilduma. Olime aga lähemal kui enamlased arvasid ja granaadid lendasid üle meie ja lõhkesid seljataga, tegemata meile kahju.

Nii kestis see tunde. Teadsime, et kui kuni pimedani meile abi ei tule, siis oleme kadunud. Nii mõnigi luges palvet, mida harilikult kunagi ei tehtud.

Käskisin vähemalt 3 padrunit alles jätta, et kui peaksime langema lõksu, siis vähemalt püüame kallilt oma elu anda ja ka hädakorral oleks oma jaoks üks kuul. Vangipõli ei meelitanud ja ega punased vange ka ellu ei jätnudki.

Minu vastas kraavis oli üks hiinlane. Nägime teineteist päris hästi. See otse narris mind. Tõstis pea üle kraavi perve ja naeris. Mina tulistasin ja — mööda. Hiinlane jälle tõstis pea ja naeris — uuesti mööda! Olin juba nii neli korda lasknud mööda. Olin enese peale vihane. See pole ju mingi raske asi, tabada kümne sammu pealt inimest. Siis taipasin ka hiinlase kavalust. Ta ootas, et kuni ma viienda lasu teen, et siis minu peale tormata. Laadisin samas püssi uuesti ja jäin valvele. Oli ka selge, miks mööda lasksin. Olime väsinud, külm ja suur erutus, käed nii füüsilisest kui hingeliest pingutusest värisesid. Otsustasin puhata ja ennast koguda. Hiinlane näitas ennast küll veel paaril korral, ma ei läinud aga liimile.

Olin peidus hiiglajameda kuuse varjus ja hiinlasel oli raske mind tabada.

Selles praginas oli raske kuulda käske, olin ka enese karjunud tummaks, hääled vaid veidi kähises veel, nii ei saanud ma ka naabrit paluda appi.

Järsku hiinlane näis olevat millegi üle jõudnud otsusele. Tõusis kükakile, ise käega keerutades vurre, nähtava sooviga äkki välja hü-

pata. Pingutasin end ja sundisin rahule, sihtisin ning hiinlane vajus kägaras kraavi tagasi...

Peatselt paranes meie seisukord veidi. Ohvaset, Koger oli omad mehed ka toonud siia, sest seal olid nad töötatöölisel. Ka Kuperjanovi partisanide poolt oli meile toetuseks saadetud üks Maksim-kuulipilduja 6 või 7 mehhega. Seletasime kuperjanovlastele oma olukorda. Üks kuulipildur tähendas seepeale:

— „Oleme süiski nõrgad, et neid siit otse rünnata. Katsetan üht äärmist abinõu. Viime läbi metsa kuulipilduja neile külje peale. Seame kraavi üles ja ma püüan neid kraavis tulega küljelt hävitada.“

— „See on väga hädasohtlik, nad näevad kui teie seal kraavi pervel kuulipildujat üles seate ja neil on kerge teid hävitada,“ tähendasin sellele julgele kuperjanovlasele. Viimane jäi oma kava juurde kindlaks. Varsti kadusid nad metsa. Vähe aja pärast kuulsin, kui kuulipilduja alustas laskmist, vaikis aga peatselt. Natukese aja pärast kõlas veel üks valang sealt ja see oli ka kõik. Hiljem selgus, et enamlased olid mehe kuulipilduja juures maha lasknud, üks teine mees oli hüpanud ta asemele ja teda tabas samane saatus. Kuperjanovlased olid selle hädasohtliku tulistamise siis seal lõpetanud ja pöördusid tagasi.

Meie aga noppisime enamlasi kraavist, — kes pea tõstis see vaevalt veel pääsis eluga.

Selle kõige peale vaatamata halvenes meie olukord. Juba muutus videvikuks; padruneid oli vähe. Palju ei puudunud, et meelega ei võtnud maad. Ümberringi aga kees lahing edasi. Ei teadnud lootagi abi peale, ehkki seda kõigest südamest ihkasime.

Järsku kuulsime eneste seljataga suurtükipaukusid ja nägime endi ees granaadilõhke-misi. Ei taibanud esiteks, kust need paugud tulid. Mõni arvas isegi, et enamlased on meid täiesti ümberpiiranud. Raske oli ka uskuda oma rongide päralejõudmist, sest ei loodetud

nii ruttu raudtee puhastuse ja parandusega toime tulevat.

Seal järsku keegi hõikas:

„Kurat, poisid, see on ju meie soomusrong!“

Ma ei tea, kust see jõud ja julgus siis tuli, mitte üksnes minule, vaid kõigile. Ei olnud vaja käsku ega midagi. Kõik hüppasid üles ja viskusid enamlaste juurde kraavi.

Sattusin kraavis kolme punase laibale, kes nende kuulipilduja juures lamasiid.

Enamlased, kes veel olid elus, ei kannatanud välja ja pistsid üle lageda välja jooksmas. Haarasin nende kuulipilduja järele, et seda ringi keerata ja neid tagant nende omast kuulipildujast tulistada, pealegi oli kuulipildujal veel laetud lint sees.

Kuulsin siis, kui keegi karjus kõigest kõrist:

„Kents, Kents, vaata seljataha! Pöördusin kiiresti ümber ja nägin, et üks meestest oli tõusnud üles, haaranud püsti ja nüüd pingutades oma viimast jõudu suunas toru minu peale. Veel üks hetk ja ta oleks minu seljaga tagant lasknud maha. Sain veel õigel ajal jaole...“

Vaatasin siis piki kraavi ja olin otse hämmastanud, kraav oli laipadega otse üle külvatud. Olime siiski sünnitanud enamlastele raskaid kaotusi. Üle 50 laiba lebas seal. Meil soomusronglastel oli vaid kaks haavatut ja kuperjanovlastel kaks surnut.

Katsusime ohv.-aset. Kogeriga lasta kuulipildujast, kuid kas meie oskamatus või mõne rikke tõttu osutus see võimatuks. Olen ügenud, et neist kuulipildujaist tulistati taganenud enamlasti — see ei ole õige. Jätsin kuulipilduja samasse paika ja tormasin põgene-

vaile enamlastele järele. Meid oli 7—8 meest. üks võõras ohvitser, vist kuperjanovlane, kui ei eksi, siis ühe silmaga, oli meie hulgas.

Punased tormasid celolevate majade suunas, mis näis olevat mingi mõis; hiljem selgus, et oli Hoovi karjamõis.

Enne mõisat on sügav org ja seal mingid augud, nähtavasti kruusa-, või saviaugud.

Punased taganesid mõisa juurde ja sealt avati meile maruline kuulipildujatuli. Olime sunnitud peitma end neisse aukudesse. Siia enamlaste kuulid ei võinud sattuda. Kuid panes mütsi püsti otsa, nii mõnigi kuul tabas seda.

Olime tüki aega seal peidus ja ilm muutus üsna pimedaks. See Kuperjanovi partisanide ohvitser ei kannatanud lamamist välja, tõusis vandudes püsti ja tähendas: „Olen suures sõjas kuus korda haavatud, kuid need enamlasted mind küll ei taba.“

Püüdsime teda hoida tagasi, see ainult vihas tas teda. Läks üsna enamlaste ligi ja alustas nendega isegi kõnelust.

Esiti oli jutt harilik, kuid hiljem kukkus ta kiruma ja söimama neid igatmoodi. Enamlased algul vastasid, kuid siis avasid ta suunas tule. Võib olla, et pimedus mõjus omajagu, et nad teda ei tabanud.

Kui ta juba küllalt oli neid söimanud, siis pöördus ta meie juurde tagasi, kasutades selleks kraavi, mille serval kasvasid pajud.

See oli ka kõige raskem ja erutavam lahing, mille olen kunagi läbi teinud.

Enamlased olid V.-Emajõe silla osaliselt lõhkenud. Kulus enne paar päeva, kui see seati korda. See takistus aga maksis Paju lahingu ohvreid.

„Rootsi tundmatu sõdur.“

(Järg. Vaata „Vab. Täht.“ nr. 5, 6 ja 8 s. a.)

Rootsi vabatahtlikkude salga edaspidisest saatusest pärast kabuhirmus laialijooksmist Petseri all jutustab Conrad Carlsson:

Malmberg oli vihane kui kuulis, et laske-materjali enam saada polnud. Ta oli ka pahane major Hälleni peale, sest ta ei saanud aru miks major ise salka lahingusse ei viinud.

Kuna minu suurtükil puudusid granaadid, siis ei saanud ma enam kasulik olla soomusrongil. Jätsin jumalaga Malmbergiga ja ühinesin Rootsi vabatahtlikkude salgaga. Seal igatsesid minu järele Bellander, Aman ja kõik teised vanad veteraanid.

Oli saabunud kevad. Linnud laulsid ja sirtsasid kloostri müüride vahel aias. Siin ja

seal kukkusid üksikud vaenlase granaadid ja aeg-ajalt vaikus ka lindude laul. Ühinesin Rootsi vabatahtlikkude salgaga.

Rootslastel „sõdurite nõukogu.“

Seal ootavad aga Conrad Carlssoni ees üllatused: mehed on asutanud sõdurite nõukogu ja valinud komitee. See on valmistanud pika märgukirja selle kohta missugustel tingimustel nad on veel kord nõus minema rindele. Sõdurite nõukogu esimeheks on keegi kunstnik ja sekretäriks luuletaja von D. Üheks tingimuseks on, et ohvitserid läheksid esimesena rünnakule ja teiseks, et allohvitserid valandatakse oma kohtadelt, Peale selle nõu-

takse sanitaar-, toidu-, palga- ja varustus-olude parandamist. Enamuse vabatahtlike auks peab ütleva, et nad selle märgukirjale ei annud oma allkirja. Kord kui jälle luuletaja von D. kasarmus kõva häälega ette luges märgukirja, tuli meeskonna tuppa Bellander. Sõnagi lausumata andis ta luuletajale vastu kõrvu nii et see pikali lendas. Kaptan Alyhr tegi Bellanderile hoiatuse.

Ühel päeval saime käsu vahetada Eesti väeosa Palesnje küla juures. Nad olid juba vahetpidamata kogu nädala olnud eeslinil, iga öösel löönud lahinguid enamlastega. Kui Rootsi vabatahtlike salk saab käsu liinile minna, keelduvad käsku täitmast nii mõnedki. Lõpuks saadakse kokku kuuskümmend meest leitnant Eklundi juhatusel. Need kes maha jäid kloostrisse, peavad meid mõne päeva pärast vahetama. Teel tulelinile ei silma ühtegi vaenlast.

Uuesti lahingus.

Öösel alustavad enamlased suurt pealetungi. Punased ründavad kogu rindel. Eestlased on sunnitud maha jätma Berisnoki, Barkanova ja Madgrovnetzi. Võitleme kui kuradid kogu öö ja meil õnnestub käes hoida Palesnjet, kuigi vaenlased kaheksa korda tormi jooksid. Nad tõrjusime tagasi püssi- ja kuulipildujatulega. Rootslased olid siiski head laskurid ja tabasid ka öises pimeduses. Sel ööl pesime maha Rootsi vabatahtlike salgalt häbipleri, mille sünnitasid argpüksid Petseri all. Meie olime ainsad, kes hoidsid käes oma seisukoha. Selle tõttu olid punased sunnitud hommikul taganema kolmest öösel vallutatud külast. Kätemaksuks enamlased avasid meie pihta marulise suurtükiväe. Meie kaotused on: kuus meest surnud, üksteist haavatud ja üks kadunud. Kuid Eesti staap on meiega rahul. Järgneval ööl kordub seesama lugu, kuid kallaletung ei ole enam nii äge. Kui oleme olnud terve nädala rindel ja peaaegu kogu aeg alalises kokkupuutumises vaenlasega, saame lõpuks ühe päeva puhata rahus.

Käes on lihavõtted. Eestlastelt saabub igale meist pühadepakk, mis sisaldab peaaesjalikult toiduaineid kuid ka veidi riidevarustust. Manson, see rahulik skoonlane kirub, et oleks võinud ometi saata ka putukapulbrit. Täid tahavad meid ära süüa. Kui meie ei löö lahinguid venelastega, siis peame jahti täidele. Oleme oma kehad juba veriseks kratsinud. Sääred on sedavõrd paistetunud, et vaevalt saan saapa jalast.

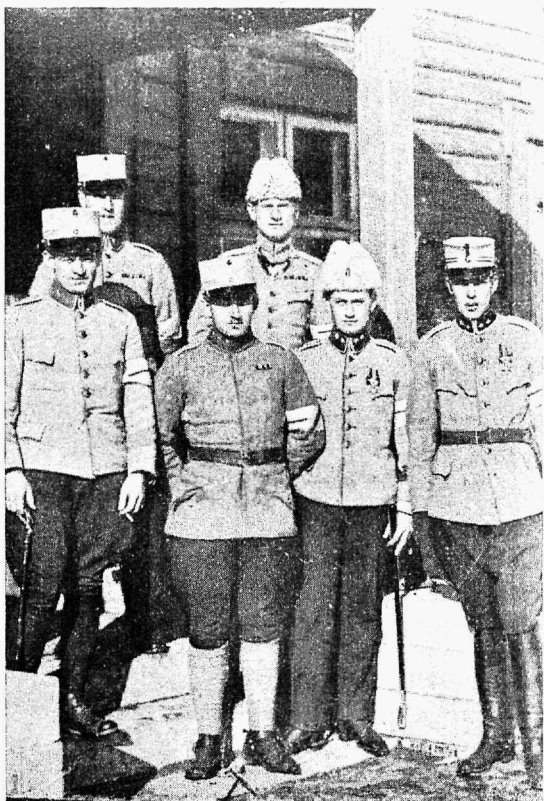
Kaksteistkümmend ööd ja päeva, kuid ikka pole meile veel saanud vahetust. Oleme hulks minemas. Oleme kaotanud ka sideme tagalaga. Punased on meie ühendustee Petseri

kloostriga ära lõiganud. Raudteejaam on punaste võimuses. Meil on lõppemas laskemoon ja ka toiduained. Soome-Rootsi ühendatud salk Valgas lahendab kriitilise seisukorra. See murab läbi ja ähvardab vaenlast pahemast tii vast. Saabub appi ka Eesti Scoutsrühment. Punased on sunnitud tühjendama vallutatud maa-ala. Nüüd kuuleme, et ka see osa Rootsi vabatahtlike, kes jäid kloostrisse, on olnud kogu aja lahingus. Ainult major Hällen ja adjutant Alyhr on pääsenud lahingust. Nad on naiste seltskonnas sõitnud Tallinna.

Meie seisukord on endiselt väga halb. Langedu matsime küll maha, kuid haavatud, kes jäid meie juurde, kannatavad põrgupiinasid. Sidemed on mustad verest ja mädast ning täid ronivad haavades. Meile on lubatud küll vahetust, kui see ei saabu.

Rootsi luuletaja von D. surm.

Ühel päeval saabub Eesti staabist teade, et vahetus on teel. On keskpäev ja seega kõik rahulik. Valmistume marssima koju. Kohale jääb ainult valvetõke, kuni saabuvad skaudid. Jäävad Bellander, Lander ja veel mõned kes on nõus jääma vabatahtlikult. Nad asuvad ühe maja müüri taha varju. Landeril on tar-

Rootsi korpuse ohvitser Port-Kundas.

vitada saksa kuulipilduja. Jätame neile ka kogu padrunite tagavara, sest neid on meil nagu nii vähe järel. Vaevalt oleme jõudnud paari kilomeetri kaugusele, kui kuuleme, Landeri kuulipildujat alustamas tööd. Hakkavad kostma ka püssipaigud.

„Nüüd on seal põrgu lahti,” ütleb Eklund. Seisatume. Tulistamine muutub ägedamaks. Oleme küll surmani väsinud, kuid peame pöörduma tagasi. Seltsimehi ei jäeta hätta. Jookseme, komistame, kukkume, tõuseme ja jätkame jooksu. Iga minut on kallid ja seepärast kõik pingutavad nii kuidas kellegi jõud jaksab. Landeri kuulipilduja töötab vahetpidamata. Kuuleme karjumisi ja hüüdeid. Kuulid vinguvad meie peade ümber. Korraga hakkab tööle kusagil Maxim ja püssituli muutub eriti ägedaks. Jumalale tänu, eestlastest koosnev vahetus on saabunud täie kiirusega.

Lander, Bellander ja Schering tulevad meile vastu. Nad toovad endaga kaasa luuletaja von D. Ta on surnud.

„Suri kangelasena,” ütles Bellander ja ta varises kokku väsimusest.

Bellander jutustas: kui meie salk oli lahkunud, oli alanud punaste ahelik liikuma üle lahtise välja Palesnje poole. Bellander oma meestega oli avanud kohe tule, kuid punased jätkasid pealetungi. Nähtavasti olid nad saanud mõnelt salakuulajalt teate, et kaitse on nõrk. Kui Lander oli linnid tühjaks lasknud, hakanud ta neid von D-ga uuesti täitma. Schering, kui hea laskur, tulistas samal ajal vaenlast püssist. Linnid täitmisel sai aga von D. kuuli rindu. Kuid ka veel raskelt haavatuina jätkas ta oma tööd, kuni lõpuks kokku varises ja suri... Kui eestlased kohale jõudsid olid enamlased ainult veel kahesaja meetri kaugusel Palesnje külast. Landeril, Bellanderil ja Scheringil ei olnud enam taganemisvõimlust ja nad jätkasid meeleheitlikku võitlust ülekaaluka vaenlase vastu.

Rahulolematus kasvab.

Rootsi vabatahtlike salkas valitseb suur rahulolematus. Komander major Hällen on Tallinnas, samuti ka laekahoidja ja intendant. Veelgi ei ole meie palka saanud. Ka valitseb üldine korralagedus. Üks ohvitseridest läks ülemust, vähemalt laekurit Tallinnasse otsima, kuid ka see ei tulnud tagasi. Oleme muutunud räpasteks, oleme rahata, toit on halb ja juba paar kuud ei ole saanud vahetada pesu. Käime küll linnas, kuid meil ei ole niigi palju raha, et võiksime osta klaas teed. Keegi juudi kaupmees annab meile paberossi võlgu. Poleks teda, peaksime olema ka ilma suitsuta.

Hakkavad liikuma kuuldused, et meie palgaraha on ära raisatud. Õhk on täis elektrit. Ühes päeval saabub major Hällen, kuid ta tuleb rahata. Nagu ikka, saadavad teda ka nüüd naised. Mehed on ärevuses. Tahavad temaga kõnelda, kuid ta ei võta vastu. Hommikui sõidab ta tagasi Tallinna. Magasime, muidu oleksime takistanud teda minemast. Saadame kaks meest Tallinna. Mõne päeva pärast saabub laekur. Tal on kaasas kaks viiekümneliitrilist nõu 90-prots. piiritusega ja sada marka iga mehe kohta. See on ainult veerand meie palgast. Kogu vabatahtlike salk, ohvitserid, allohvitserid ja sõdurid joovad ennast purju ja kui nad järgmisel päeval ärkavad on laekahoidja kadunud. Saadud raha kulus meil juudilt võlgu võetud paberosside tasumiseks, sest ta oli tõesti meisse suhtunud väga sõbra-liikult.

Meie elu on muutunud rindel lootusetuks. Nüüd saavad kõik aru, et viga oli juhtimises, see tähendab komandöris, intendandis, adjutandis ja kassas.

Ühel päeval saadetakse meid täitanuid ja räbalais palgasõdureid veel kord rindele. Läheme kui üks mees. Hädas ja viletsuses oleme liitunud kõvasti kokku. Ka uued ohvitserid marsivad meiega kaasa püssid õlal. Meie vastasteks on üle viiesaja meheline vene madruste rügement. Meid on ainult sadaviiskümmend meest ning üks Eesti skautide kompanii.

Rootsi vabatahtlike salk likvideerimisele.

Kolme päevaga lööme madrused välja nende seisukohtadelt ja vallutame ühe suurema küla. Sinna jäämegi. Koht on puhkuseks väga soodne. Peseme pesu ja soendame end maikuu päikese käes. Siis tuleb teade: meid saadetakse Tallinna. Salk tulevat laialiajamisele. Salga kassas on tulnud avalikuks raiskamised. Kaksasada tuhat eesti marka on läinud kaduma. Oleme nagu hulkurid kui marsime läbi Petseri räbalais, et asuda Tallinna rongile. Riided on seljas küll veel terved, kuid varbad paistavad välja saabastest.

Juut andis meile kaasa tuhat paberossi. Teil on vend Stokholmis, kellele pean viima terviseid, kui kord pääsen sinna. Tervised jäid üle andmata, sest kui kord jõudsin Stokholmi oli ta juba surnud.

Saabudes Tallinna paigutati meid Nõmmele, mõni kilomeeter pealinnast eemal asuvasse suvituslinna. Vana piiritusetehas on muudetud kasarmuks. Enne meid on siin asunud vene- lasi ja sakslasi. Ohvitserid elavad Tallinnas. Peame jääma Nõmmele kuni salga arved on

revideeritud ja õiendatud. See võib kesta kuid. Mina elan ühe sõduri lese juures. Belander, Lander, Johansson ja Bolinder asuvad naabruses. Käime koos jutlemas ja mängime kaarte. Vahepeal käime ka Tallinnas hankimas raha. Suure riuga saame mõnikord intendantilt sada marka raha. Eesti valitsus on otsustanud kuulutada Rootsi vabatahtlikkude salga likvideerituks. Peale major Hälleni ja intendandi saavad kõik teised loa minna kodu. Kuni see otsus tuli, olime juba kuu aega elanud teadmatuses.

Väljapatarei nr. 14 (Kuperjanovi partisanide raske-patarei) Pihkva taga Kuusova küla juures vaenlast pommitamas.

Uue peremehe teenistusse.

Kevade jooksul oli Eestis asutatud Vene valgete salk, kelle juhiks oli Bulak-Balahhovištš. Nad võitlesid Lõunarindel eestlaste poolel. Teine Vene valgete armee oli moodustumas Narvas. Selle kõrgemaks juhiks oli kindral Judenitš. Meile rootslastele ja soonilastele, kes ei kuulunud enam Eesti armeesse, pakuti teenistust Judenitši armeesse.

Rootsi vabatahtlikkude salga likvideerimine viidi lõpule käsukohaselt 1. juuniks 1919. Kuna eesti raha siis veel polnud liikvel rahvusvahelisel rahaturul, siis saime loa vahetada 3000 eesti marka 3000 soome marga vastu. Välisraha oli siis Eestis kõrges hinnas. Ühe soome marga eest maksid siis juudi ärimed kolm eesti marka. Ei ühelgi meist polnud üle kümne eesti marga taskus, kõnelemata kolmest tuhandest margast. Selle summa aga laenasime juutidelt, vahetasime need soome raha vastu ümber Eesti Pangas ja müüisime jälle soome margad tagasi raha laenanud juutidele. Säärase vahetalituskabaga teenisime 3000 eesti marka. Mõlemad pooled olid omaga rahul. Ostsime riided ja lõbustasime end ning elasime muretult kuni raha jätkus. Siis läksime venelaste staapi ja kirjutasime end Judenitši armeesse.

Esimese juuniga 1919 lõpetas Rootsi vabatahtlikkude salk Eestis oma seiklusriikka tegevuse. Pärast salga laialiajamist ainult mõned üksikud sõitsid tagasi kodumaale — Rootsi, enamuse jäi aga Eestisse palgasõduritena võitlema Põhja-Lääne vene armees. Conrad Carlssoni mälestuste viimane osa ongi pühendatud Rootsi vabatahtlikkude elule vene valgete armee teenistuses.

Rootslaste lööksalgad valges armees.

Conrad Carlsson jutustab: Soome ja Rootsi vabatahtlikud asusid nüüd väikestes salkades vene rindele. Malmberg ühines oma kolmekümne mehega Balahhovištši salgaga, teine kahekümne meheline saik Frantzoni juhatusel liitus Semjonovi rügemendiga Oudovas. Kolmas rühm Eklundi juhatusel liideti Akovi rügemendiga Peipsi taga ja neljas rootslaste rühm Dahlgreni juhatusel oli siirdunud kusa-gile Volmari ümbrusse. Jägedes meid väikeste salkadena mööda vene armeed laiali, oli venelastel tagamõtteks väikeste soomlaste ja rootslaste vabatahtlikkude salkadega tõsta üksikute vene rügementide moraali ja kasutada neid löökrühmadeks pealetungimisel ehk taganemisel.

Kui olime Tallinnas umbes nädala päevad logelenud, otsisime üles Loodearmee staabi. Mida muud jäigi meil teha, sest kodumaale tagasi minna meie ei soovinud. Ja mis oleksimegi seal peale hakanud? Lander, Johansson, Blixt ja mina oleksime võinud minna tagasi oma rügementi ja teenida seal mõned aastad, aga kuid siis? Bolinderit ja Bellanderit ei oota kodus midagi head. Bolinderi, kui vanema, valisin ma oma salga juhiks. Salk asus Narva poole teele. Ise jäin veel mõneks päevaks Tallinna, et õiendada arveid Olssoniga. Ühel õhtul tabasin teda Pallases, õiendasin asjad ja häbiplekk on pestud.

Kui saabun Narva, on seltsimehed juba marssinud rindele. Judenitši armeel on olnud edu. Jamburg on vallutatud ja rinne nihkub Gatšina poole.

Vaheajal on Narva väliselt tugevasti muutunud. Eestlased on linna puhastanud musu-

sest ja kõrvaldanud kõik sõja jäljed. Kreenholmi vabrik töötab jälle täie hooga. Rahvas tundub erksamana ja viiliselt puhtamana. Nüüga ei ole enam märgata. Mure tuleviku ja igapäevase leiva pärast on kadunud.

Vene valgete peastaabis.

Vene valge armee peastaap asub hotell „Pet-rogradis“. Kogu suur maja on täis igasugu büroosid ja kontoreid. Lõputa arv igatvärviga staabi ohvitseri, käskjalgu, masinakirjutajaid ja jumal teab kes nad kõik on, täidavad maja. Ei ole ettekujutust mis neil siin kõigil teha on.

Kõige noorem rootsi keelt kõnelev ohvitser seletab mulle seisukorda: armee on jägatud nelja ossa. Esimene kindral Danilovi juhatusel tegutseb Soome lahe ääres Krasnaja-Gorka suunas. Teine kindral Rodsjanko juhatusel tegutseb kahelpool Narva-Leningradi raudteed. Kolmas, mille komandöriks on polkovnik Romanovski võitleb Oudova rindel ja neljas kindral Bulak-Balakhovitsi juhatusel tungib Pihk-vast ülesse Peterburgi poole. Igal armee osal on oma staap ja seepärast ka Narvas igal armee osal oma büroo. Kõik üksikute armee osade tellimised tulevad Narva büroodesse ja sealt peastaapi ja sealt peastaap saadab nad edasi Tallinnas asuvasse inglise-prantsuse-vene sõjaväelisse komiteesse. Kõikjal on bürokraatlik kord ja paberiputus, nii et neile mõeldes võib juba minna hulluks. Ühe patarei pealiku laskemoona tellimine käis läbi üheksa ukse enne kui seda täideti. Kompanii laekur pidi palgamaksamiseks raha nõutama koguni Tallinnast.

Eestlased ja venelased vastuolus.

Narvas võis märgata eestlaste ja venelaste suhtumises suurt pööret. Eestlased lootsid jääda vabaks rahvaks ja inglased tõetasid neid selles püüdes. Vastastutatud Loode-Vene valitsus tahtis jälle, et kõik jääks endist viisi kuni monarhia oleks jälle Venemaal jalule seatud. Läänemere maad oleks moodustanud jätle osa Venemaast ja neile võib olla oleks antud omavalitsus. Säärane vene valgete poliitika tekitas eestlastes viha venelaste vastu ja selle tagajärg oli, et eestlased ei läinud üle raja, sest neil ei olnud mingisugust põhjust ja-lule aitama hakata Venes riigikorda, kes oleks neilt ära röövinud suurte vereohvritega võidetud iseseisvuse. Peale selle vene tsaari ohvitserid ja diplomaadid suhtusid eestlastesse väga üleolevalt. Nad käitusid nii, nagu oleks Narva ja Tallinn Vene linnad, aga mitte Eesti omad. Eestlasi sõimati nii tänavail kui ka lo-kaalides. Venelased ei sallinud ka juute. Nen-

de arvates olid kõik juudid punaste salakuula-jad. Venelaste oma suu läbi vene Loodearmee muutus Eestis üldise põlgatuse aluseks. Kui eestlased ei oleks mitte nii suurel määral ära rippunud liitlastest poleks nad annud ka luba vene armee moodustamiseks Eesti pinnal.

Andis kaua jooksta staape ja büroosid mööda, kuni sain lõpuks teada kus asub Bolinderi rühm. Algan teekonda sõjaväe rongis Veimari jaama, mis asub mõnikümmend kilomeetrit Jamburgist ida pool.

Palgasõdurid...

Olen jälle teel rindele. Uus rinne ja uute härrade teenistuses. Endine sõjavaimustus ja hurm on haihtunud. Lähen sinna seepärast, et sõda on saanud mulle elukutseks. Minul on ükskõik kummal on õigus kas valgetel või punastel. Ma tahan elada. Sõda annab mulle tööd ja leiba. Sõda on ka täis hädaohte ja ta kõditab närve. Ja võib olla ühel päeval annab ta mulle ka rahu.

Vaguni nurgas kohtan leitnant Eklundi. Ta oli käinud Narvas hankimas varuosi kuulipildujaile. Ta jutustab ka elust seal väljas. Nälg, täid ja koeraelu. Ta on väsinud ja tülinud.

„Missugune lõpp saab kõigel sellel olema sinu arvates?“ — küsib ta.

Mida pidin mina vastama? Juba Eesti teenistuses olles juurdlesime selle küsimuse üle ja nüüd tuleb ta esile jälle. Eestit vabastades pidime saama endale lubatud maalapi, võisime ehitada endale väikese maja, hankida tööd või õppida mõnda ametit, isegi abielluda. Kõigile sellele meie enam ei mõtle. Kulub veel hulk aega enne kui Eestis teostatakse maajagamine. Nüüd tahaksin uskuda, et leiaksime Venemaal varjupaiga kui lõpeb sõda. Kuid meil ei ole enam usku tulevikku. Meie peame elama päevast päeva, teame ainult ühte, et ei või minna tagasi kodumaale. Kes julgeks anda meile seal tööd? Ja kes julgeks võtta meid seal enda hulka? Meie kõlbame veel ainult lahingväljadele. Seal võime veel teha tööd Molokjumala kasuks. Ütlen seda kõike ka Eklundile. Ta nõustus minuga alistuvalt. Juhime jutu teistele ainetele. Kes teab kui kaua tarvitseb meil üldse veel mõelda oma olemasolu üle.

Vene valgete keskel.

Rongis on võimata magada. See on täis haisevaid venelasi, mahorka ja vodka auru. Kesköö saabume kohale. Staabi rong asub tagavarateel. Aknad on pimedad, nähtavasti kõik magavad. Jaama ootesaal on täis haavatuid, kes lamavad hunnikus külmal kivipõran-

dal. Sidemed on mustad verest ja mädast, ning kärbsed lendavad nende kohal musta parvena. Jaama ümbrus on täis põgenejaid. Vene valged on südametud oma kaasmaalaste vastu. Samal ajal on jaamas vagunid täis Ameerika jahukotte ja heeringatüüne. Nii rindel sõdurid kui ka pagulased siin nälgivad. Kõneldakse, et staap müüb toiduaineid neile pagulasile ja spekulantidele, kes maksavad kulla või hõbedaga.

Järgmisel hommikul algame küüdimehega sõitu rindele. Eklundi rühm asub Stanitzta külas, Bolinderi rühma kohta puuduvad teated. Jõudes rindele on seal käimas kõva tulevaheatus. Vaenlane hoiab kogu aeg küla tugeva suurtükitle all. Õhk on täis tolmu ja suitsu. Eklundi rühm on olnud lahingus juba öö ja päeva tagasitõrjudes vaenlase pealetungi. Carlsson suurtükiväe rügemendist lamab oma kuulipilduja kõrval valmis avama tule vaenlase pihta. Hetkeks tõstab ta oma pea üle

kaitsevalli ja kohe langeb ta tagasi. Vaenlase kuul oli läbistanud ta pea. Mina kui tema seltsimees Bodeni 4. suurtükiväerühmast astua tema asemele. Carlssoni langemine oli suureks kaotuseks Eklundi rühmale. Lahing kestab öö läbi ja hommikul oleme sunnitud taganema. Järgmisel päeval otsisin üles oma rühma mis asus polkovnik von Valddorfi ratsaküttide polgus. Rootslastega oli seal ühinenud veel kolm soomlast Backmann, Sarell ja Salmela ning keegi rootsi keelt kõnelev venelane Norjev. Venelaste hulgast on eraldatud 15-meheline löögirühm, kes koos rootslastega moodustavad rügemendi rusika. Rügemendi ülem von Valddorf on sõjamehe eeskuju, kes armastab oma mehi ja ei tee vahet sõduri ega õfivtseri vahel. Mehed jumaldavad otse teda. Oleks sääraseid ohvitseri valgel armeel rohkem olnud, poleks enamlased kunagi Loodearmeed võitnud.

(Järgneb.)

Taandumisel Jõgevalt Aitu ja Põltsamaale.

A. Jõemaa.

18. dets. taandumisel Tormast jäi Torma-Lohusuu Kaitseliidu Salk, 25 meest ja 5 ratsanikku leitn. M. Kuhlbergi juhatusel, peatuma Jõgeva mõisa. Salgas oli veel lipn. N. Goruškin, pärit Mustveest. Meeskond oli riietatud kuidas keegi kodust tulnud, nii vene sõjaväe, kui ka koduses riietuses; sõjariistadeks Jaapani ja Saksa püssid. Laskemoona, eriti Saksa püsside jaoks, oli rohkesti — saime ju Mustveest sakslaste käest peale püsside umbes 80.000 padrunit, millest suurema osa saatsime Tartu.

Meeleolu oli hea — olid ju kõik enamasti vabatahtlikud — ainult toiduküsimus tegi vahest muret, pidime seda muretsema ümbruskonna taludest. Oli kohti kus anti heameelega, paljudes kohtades saime aga ka kiruda. Üldse suhtus suurem osa elanike meisse ja kogu sõjategevusse kõhklevalt; toonitati, et meie ikka suure Vene riigi vastu sõdida ei jõua ja ühtemoodu võtavad sunnivõimsed kõik valitsused, nii et vahet polevat mingisugust. Meele võttis kibedaks kui naisuguseid sõnu kuulsid jõukates taludes, eriti veel selle tõttu, et meie salk koosnes suuremalt osalt meestest, kel peale elu ja seljariiete midagi ei olnud kaitsta. 19. dets. jõudis Jõgevale Balti Pataljoni mõnekümmemeheline salk ja nüüd alustasid 2. polgu osad, Avinurme Kaitseliidu 15-meheline salk, meie ja Balti Pataljoni osa

liikumist Laiuse suunas. Selle aja kohta oli meid arvuliselt õige suur arv, 120—130 meest, kelle hulgas Balti Pataljon, pealegi veel hästi varustatud kahe kuulipildujaga. Rõõmustasime, „et nüüd anname tibladele kolki“. Õhtuks jõudsim Sootaguse külla. Saime varsti käsu lipn. Mägiga sõita kaasa Kuremaa mõisa, pataljoni ülema kapt. Andersoni jaoks rekvireerima ratsahobust. Kuremaa mõisa (Laiuselt 5 km) jõudsim kella 4 ajal öösel. Selgus, et kõik paremad hobused olid mõisast omaniku käsul äraviidud. Järelejäänud oli vaid kaks, kuid need olid 6 km eemal-asuvas Kivijärve mõisas. Sõitsime sinna ja tõime sealt need kaks hobust ära. Tagasi jõudsim Laiusele hommikul kella 5 paiku. Valgedes saime käsu tagasilükuma hakata Jõgeva poole, punased tungida seal suurte jõududega peale. Imestasime, kust need punased nii järsku ilmusid, ei olnud kuulda ju laskmistki. Liikuisime vooi lõpus Jõgeva poole, seal ei peatatud vaid mindi kohe edasi. Balti Pataljoni mehed läksid Kurista mõisa, kuna 2. polgu osad ja meie liikuisime edasi Aidu poole. Aitu jõudes jäime meie ja Avinurme Kaitseliidu Salk Aidu külla, kuna 2. polgu osad läksid Põltsamaa poole. Saime olla päeva Aidus kui 23. dets. tuli käsk tagasi minna Jõgevale, appi Balti pataljonile. Neil olevat olnud punaste luurega eelmisel päe-

val kokkupõrge. Jõgevale sõitsime kühühobustel ühes Avinurme Kaitseliidu Salgaga, kokku 40 mehe ümber ja meie salga 5 ratsameest. Jõgeva alevisse jõudes sain käsu võtta kaasa 12 meest ja minna Jõgeva mõisa sealolevatele Balti Pataljoni meestele appi. Jüime Goruškini juhatuse alla. Mõisa jõudes teatasime endi tulekust ja saime käsu allapoole veskit kahe jõe haru vahele asuda ahelikku. Seisukoht oli halb: ees ja seljataga lahtine jõgi, ettepoole mingit vaadet, 60—70 sammu eespool kõrge jõeserv. Tundes hästi Jõgeva mõisa ümbrust, ütlesin Balti Pataljoni meestele, et kõige sobivam oleks asuda pargi põhjapoolsesse ossa puude varju, kust Laiuse poole on ees lage väli, pahemale samuti, taganemise korral on hea võimalus üle jõe kasutada raudteehekki varjumiseks. Sain uue käsu asuda määratud kohale. Samas aga jooksis Laiuse tee äärse viinakeldri juurest valvepostilt mees mõisa õue hüüdega „punased tulevad“. Käsutati kõik mehed välja. Selgus, et baltlasi oli mõisas 8 meest. Neil oli kaks kühühobust, ka oli neil kuulipilduja. Algas tulistamine ja pahemalt poolt. Jookstes veski sillale, nägin, et pahemalt liikus punaste ahelik üle jõe raudtee suunas. Kätsutasin kohe 8 meest lautade varju, et sealt punastele avada tuli. Ise jooksin 4 mehega raudtee ülesõidu kohale. Ka Jõgeva alevi pool algas nüüd äge tulistamine. Käskisin ülesõidu kohal asuvaid mehi tulistada kogupaukudega, et punaste aheliku edasitungi mõisa poole vähe peatada, ise jooksin ürakutsuma lautade juure jäänud mehi. Jõudes lautade juurde, nägin kuis Balti pataljoni mehed hobustel mõisast lahkusid ja sõitsid teed mööda Õuna kõrtsi poole. Nüüd ei jäänud meilgi enam muud üle kui taganeda. Andsime veel mõne kogupaugu ja algasime ka taganemist Õuna kõrtsi poole, kasutades kaitseks tee ääres kasvavaid puid. Meie Õunale jõudes leidsime seal juba alevist taganejaid eest. Ka alevile olid punased kahest küljest tunginud peale ja alevi vallutanud Avinurme mehed olid taganenud üle väljade Siimusti külla poole. Puhunud veidi Õunal algasime tagasiminekut Aitu, kuhu jõudsime hilja õhtul.

Aidust Põltsamaale ja Pajusi.

24. dets. hommikul möödusid Aidust eelmisel õhtul Kuristale jäänud Balti Pataljoni osad, minnes Põltsamaa sihis. Olime jällegi viimased. Mehi valdas täieline meeolulangus, olime alates Lohusuust — Tormani pea iga päev olnud punastega kokkupõrgetes ja taganenud vastase suure ülekaalu ja parema varustuse tõttu, lootnud selle juures abi peale, et siis kord tõsiselt vastasega katsuda jõudu. Nüüd kus abi saabunud, kestis süiski veel taganemine. Tartu lan-

genud, punaste peajõud Tallinna all. Kadus lootus vastupanu edukusse. Koos hoidis salka veel vaid teadmine, et kuhugi pole minna — kodukandis olid punased võimul ja neil oli kõigil teada, et olime vabatahtlikud. Otsustasime koos püsida kuni võimalik. Meeleolu langusele aitas kaasa ka toidu puudus — jõukatest Aidu ümbruse küladest oli võimatu ka raha eestki saada toiduaineid... Lõuna paiku alustasime meiegi teekonda Põltsamaa suunas. Saim kaks kühühobust, ladusime neile omad kolid ja alustasime rännakut. Ilm oli võimatu halb, külm ja tuisk, tee oli täiesti umbne. Jõudes Sulustvere külla olime täiesti väsinud ja tegime ühes tee lähedases talus puhkuse. Seal keedeti meile ka süüa. Tuisk kõvenes ja nii jõudsime Põltsamaale alles kella 9 ajal. Läksime Põltsamaa mõisa, kus asus 2. jal. polgu staap. Leitn. Kuhlberg läks korraldusi saama. Läks aega ja seepärast otsustasime ka sisse minna. Asusime ühte tühja tuppa, kus kohe nii kuis olime põrandule pikali viskusime.

Leitn. Kuhlberg teatas tagasijõudes, et peame minema Põltsamaalt 7 km eemalolevasse Pajusi mõisa, kus saame korterit ja toitu. Asusime siis jälle teele ja kella 2 ajal öösel jõudsime Pajusi mõisa. Selgus, et mõisas asus 2. jal. polgu voor ja Avinurme kaitseliit. Ruumid olid viimase võimaluseni täis ja toiduga oli niisugune lugu, et seal ees asuvad mehed olid isegi juba poolnäljas, nii ei olnud meilgi midagi võtta. Mahutusime kuidagi ära ja heitsime puhkama. 25 dets. hommikul andis leitn. Kuhlberg minule käsu võtta üks mees kaasa ja kühühimees ning sõita Pajusi vallavanema juurde, ta võtta kaasa ja külast hankida toiduaineid. Sõitsime R. Alekand'iga Kassinurme as. Vallavanemat ei olnud kodus. Sõitsime sealt siis Luige külla abivallavanema poole. Viimane oli kodus ja tuli meiega kohe kaasa. Andis meie liha ja leiva korjandusele veel oma verivorste juurde. Sel toiduhankimise käigul saime kuulda sõnu milliseid kogu Vabadussõja kestel kusagil enam ei kuulnud. Oli talusid, kus anti heameelega niipalju kui võimalik. Oli aga ka neid talusid, kust tühja kätega tuli lahkuda. Enamuses aga suhtus rahvas siis Eesti iseseisvusesse kahtlevalt. Lõpptulemuseks oli süiski õhtuks kolm koti täit leiba, pool kotti liha ja pool kotti vorsti. Pajusi mõisa jõudes selgus, et meie salk sealt juba oli saadetud Lahaveresse.

Tagasi Ailu.

Jõudnud 25. dets. öösel Lahaveresse, olime varemalt sinnajõudnud kaaslastele teretunud, eriti kaasatoodud toidukraami pärast. Kohe algas siis ka keetmine ja küpsetamine. Leitn. Kuhlberg'ilt kuulsin, et Aidu külas on 2. jal.

polgu osad, 40 mehe ümber; Lahaveres meie ja Avinurme kaitseliit, kokku 40 meest ja 5 ratsanikku, Tapiku mõisas 2. jal. polgu maakuulajate-komando osad, 20 mehe ümber. Olevat otustatud punastele hakata vastu. Kõige tõenäolisemalt tungida punased peale Jõgeva-Põltsamaa maantee sihis. Meie ülesanne olevat valvata Jõgeva-Lahavere talveteed. Järgmisel hommikul saadeti mind koos 10 mehega Lahavere külast 1,5 km eemalasuvasse metsaäärseesse talu. Talu kohal, otse läbi heinamaa ja metsade, oli Kose küla, pidime valvama sealt tulevat talveteed. Panin valvepostid välja. Talus võeti meid väga lahkesti vastu. Saime kes kindad kes sokid. 27. dets. hommikul kella 10—11 vahel algas Kose ja Aidu küla suunas äge tulistamine. Öhtupoolikul kaldus tulistamine ikka rohkem Aidu küla poole, kuni öhtuvidevikus vaikis. Meile järgi saadetud käskjala käest kuulsime, et punased olevat Aidus, 2. jal. polgu osad olevat taganenud. Läksime tagasi Lahaverre ja öhtul kella 9 ajal tegime koos Avinurme meestega ühise luurekäigu Kose külla. Läksime läbi metsa Kose küla alla ja otsisime paar metsaärset talu läbi. Saime teada, et Kose külas punaseid pole, varemalt olevat külast küll 50—60-mehene punaste salk läinud läbi, kaasas üks kuulipilduja; öhtu videvikus olevat nad veel olnud Kose ja Aidu küla vahel asuva tuuleveski juures, kuulipilduja olevat paigutatud veskisse. Teine ahelik olevat liikunud üle maantee Vägasi küla suunas. Kogunenud tagasi metsaservale arutasime mis teha edasi. Paistis, et ohvitseridelgi ei olnud mingit kindlat kava. Lõpuks otsustasime veski ümberpiirata ja katsuda punastelt kätte saada kuulipilduja. Piirasime veski ühes taluga rõngana ümber. Talus oli kõik vaikne. Kolm meest hiilisid talu taha ja sealt õue. Kogunesime nüüd kõik talu. Talu oli tühi. Punased olevat läinud Aidu sihis. Liikusime teed mööda punastele järgi. Aidu küla esimeste talude juures läks jälle luure ette. Punaseid ei leitud kusagiltki. Tee ääres oleva vana kõrtsi juures kuulsime, et Kose küla poolt tulejad punased olid läinud tagasi Jõgeva poole. Aidu külas ei olevat ühtegi punast sees. 2. jal. polgu mehed olevat pimeduse saabudes taganenud Põltsamaa sihis. Luure käis öösel ka Vägasi külas. Ka see oli tühi.

28. dets. hommikul saadeti luure Jõgeva poole, 5 jalameest küüthobusel ja kaks ratsanikku. Luure sõitis kuni Arudevahe kõrtsini, seal saadi teada et punased on Jõgeva alevis, osa Öuna kõrtsi juures. Pöörduti tagasi Aitu. Öhtul väljataganenud 2. jal. polgu osad olid tulnud tagasi. Nüüd jääme meiegi Aitu. Öösel olid kõvendatud valvepostid Kose ja Vägasi külates, samuti ka Aidus.

30. dets. ööl käisid meie ratsanikud Öuna kõrtsi juures punastele märtsu tegemas. Punased tulistasid peagu hommikuni Kurista mõisa juures olevat metsa. Toiduküsimus tegi meie salgale jälle suurt muret, 2. jal. polgu juurde meid toidule ei võetud, olgugi et roodudel juba väliköögid olid olemas. Meie salka taheti ühendada 2. jal. polgu mõne rooduga kuid mehed olid sellele vastu. Tahtsime minna Puurmannis asutatud Kuperjanovi partisanide salka, kuid sinna meid ka ei lastud. Avinurme Kaitseliidu salk arvati 2. jal. polgu juurde.

Toiduga oli lugu nii, et mõnel päeval ainult kord päevas saime midagi süüa. Talu, kus asusime, oli jõukas, kuid tihti läksid suppid ülejäägid hapuks ja anti ennem sigadele kui meile. Raha ostmiseks ei olnud.

2. jaan. kella 9 ajal tulid valvepostid Kose ja Vägasi küladest ära, teatades et vallamaja juures on märgata liikumist. Asuti lahingkorda. Kohe kõlas ka punaste poolt suurtüki lask. Punased olid nimelt saanud Tartust abiväge ja ku suurtükke. Tulistas nähtavasti kaks 3-tollist suurtükki, üks suurem, vist 42-liinine suurtükk tulistas Jõgeva poolt, nagu pärast selgus Siimusti mäelt. Pommitati peaausjalikult vallamaja pool küla otsas olevat kivist meiereid, kus eelmine kord oli asunud kuulipilduja. Ka nüüdki asus kuulipilduja meierei aknal. Meie salga 20 meest jäeti reservi ja paigutati meierei lähedal asuva talu juurde. Reservide seisukoht oli valitud õnnetult — ülelennul meiereist lõhesid mürsud talu ümber, teisi kõrvalolevaid talusid aga mürsud ei puutunud. Meestest paljud nägid esmakordselt mürskude lõhkemist ja selletõttu oli ärevus suur. Tabanud granaat või šrapnell salgana maja taga seisvaid mehi oleks kaotused olnud suured. Suurtükki tuli kõvenes; kuna ohvitseri ei olnud lähedal siis tegin meestele korralduse ahelikus minna varju natuke maad talust eemaloleva karjatänava kiviaia taha ja sealt, kui hakkas külm, koguneda pahemale pool oleva talu taha. Väljas asuvad mehed asusid ahelikku. Mina läksin köögis olevaid mehi väljakäsitama. Samal silmapilgul tungis mürsk palkseinast läbi, purustas seinääres oleva kaljaastja ja langes keset kööki, õnneks aga ei lõhkunud, vastasel korral poleks köögis olevatest meestest vist ükski jäänud terveks. Köögis olevaid mehi valdas paanika — jooksti uksest välja ja otse üle välja lähedal oleva võsastiku poole. Teiste järgi jooksid nüüd ka väljas olevad mehed, liatigi et üsna nende lähedal ka lõhesid paar mürsku. Jooksin meestele järgi, hiiüdes, et nad peatuksid. Sain mõned viimased mehed kätte ja saatsin nad pahemale poole ahelikku, suurde kraavi. Eelmised mehed sain üle kilomeetri kaugel ole-

vas talus kätte, kus asusid ka 2. jal. polgu kõõgid. Aidus läks nüüd tulistamine ägedaks. Kogusin mehed kokku, noomisin läbi ning öelsin, läheme tagasi Aitu. Otse üle tageda välja oli võimatu minna ja sellepärast otsustasime minna paremalt poolt, metsa mööda. Saanud vast pool kilomeetrit minna kui pörkasime kokku umbes 40-mehelise punaste ahelikuga. Õnneks hakkasid punased meid kannis kaugelt tulistama, nii saime puude varjus joosta laiali ja hakata tulistama vastu. Nähtavasti oli punastel kaotsus minna metsa mööda Aidust mööda ja tungida meie selja taha. Tulistamise peale tulid kolm meie salka ratsanikke, kes olid saadetud metsa valvepostile. Kolm meest läksid nendega metsas kaugemalt ringi, punastele külje peale. Läksime edasi kuni Aidu küla jooneni ja algasime Vägasi küla, kus punased olid sees, tulistamist. Lahing kestis õhtuni, mil punased taganesid. Tagasi Aidu külla minnes saime pragada ärajooksu eest, kuid kuuldes asjalugu jäädi meiega viimaks rahule, trahviks saadeti siiski öösel luurele. Vallamaja juures saadud andmeil paistis meie külast väljajooks teises valguses. Nümmelt olid punased hommikul umbes 500 mehe suuruses salgast küüthobutega ja kahe suurtükiga tulnud vallamaja juurde. Suurtükid seatud lähedaloleva talu küüni taha ülesse, ning vallamaja pööningule, kuhu Aidu küla, mis vallamajast paar kilomeetrit, selgesti kätte paistab. Natukese aja tulistamise järgi tulnud komissaar pööningult alla ja öelnud meestele: „Valged jooksid külast välja, võite julgesti sõita sisse.“ Mehed asunud hobustele, ilma et ahelikke mõlemalt poolt välja oleksid saatnudgi ja sõitnud, ratsamehed ees, Aidu poole. Vähe aja pärast kostnud Aidu poolt laskmine ja väljasõitnud mehed kihutanud hobustel tagasi. Komissar lastud maha, tembeldates teda äraandjaks; siis aga vähe toibunud, asutud ahelikku ja alatud pealetungi uuesti. Nähtavasti pidas komissar külast väljajooksvat meie salka Aidu kaitsjate kogu meeskonnaks. Kogu see lugu andis Aidu lahingule teise käigu. Tungides kohe peale 4—500-mehelises ahelikus ja tarvitades ühtlasi ka külgedelt mineku taktikat, nagu Kõnnu-Torma ja Jõgeva lahingutes, oleks seisukord kujunenud meile halvaks. Külgede kaitse peale meil suurt rõhku ei pandud, paremal juhul saadeti vaid paar-kolm ratsanikke välja. Pääsnud see punaste salk, kellega paremal pool metsas puutusime kokku, selja taha ja alanud sealt tulistamist, oleks kaotus kindel olnud. Lahingu käigu kohta kuulsin Aidu meiereis asuva kuulipilduri ja teiste käest veel täiendavalt: kuulipildurid meiereis näinud kui vallamaja juures suur voor liikunud Aidu poole, ees 8 ratsameest, kes sõitnud natuke maad voorist eespool. Kuulipildurid

olla lasknud neid umbes 300 meetri peale tulla ja tulistatud siis; 4 ratsameest ja kaks hobust langenud kohe, üks hobune jooksnud ilma ratsanikuta Aidu külla, osa ratsanikke hüpanud kohe hobuste seljast maha ja jooksnud maanteekraavi pidi tagasi. Kuulipildurid tuli suunatud nüüd tagant tulevale voorile; tõusnud segadus.

Meierei pommitamine midagi kahju polnud teinud. Kolm mürsku olid tabanud raudkivi seinaga ainult vähesed märgid jättnud järgi. Püssi- ja kuulipildurituli oli suunatud peaaesjalikult aknale, kus asus meie kuulipildurid, põrandal oli rohkesti kuule maas, mehed olid aga kõik terved. Punaste kaotusi hindas üks Kivijärve mees, kes neil seekord vooris oli ja kellega mõni aasta hiljem rääkisin, kuni 20 surmu ja 50 haavatu ümber. Meil nägin mina ühte surmasaanut ja 4 haavatut, neist üks ohvitser. See lahing tõstis meeste meeoleolu. Järgmisel hommikul tärkas vallaisudel meelde, et magasiat on veel vilja täis ja punased võivad korduval pealetungil viia vilja ära. Meie salk saadeti vallamajast mööda Jõgeva poole, kaitseks punaste vastu, kus seni ahelikus olime kuni viljavoor magasiada juurest ära läks. 4. jaan. hommikul tungisid punased uuesti suurtükitele toetusel Aidu külale peale, seekord olid neil tarvitusel ka pommipildurid ja väikekalibri lised suurtükid. Lahing, mis oli peagu sama äge kui eelmise, kestis samuti õhtuni, mil punased taganesid. Järgmisel hommikul läksime ahelikus läbi Kose ja Kõpu küla vallamaja juurde välja ja sealt Kaave mõisani. Punased olid juba eelmisel õhtul igalpool lahkunud. Kuulsime ka, et Kuperjanov Puurmanist punastele häirivaid retkeid on teinud ja Saduküla mõis on Kuperjanovi käes ja partisanid on käinud juba Jõgeva lähedal Painkülas punaseid hirmutamast. Tahtsime jälle Puurmanni sõita, selle vastu taheti meid uuesti 2. jal. polgu koosseisu arvata, millele aga ägedasti vastu vaidlesime; nii jäi asi seekordgi soiku. 8. jaan. saadi teade, et punased on lahkunud Jõgevalt. Asusime teele Aidust Jõgeva poole. Meie salk asus Kurista mõisa, 2. jal. polk Jõgeva alevisse. Vaimastvere mõisas asus salk punaseid soomlasi, neid käisime iga päev erutamas kuni 11. jaan. nad lõpulikult Vaimastverest välja löime, sõites neile talveteid kaudu kuni Ludiküla mõisani järgi. See soomlaste salk oli Jõgevalt Vaimastveresse asunud omavahelise riiu pärast, selle tõttu tuli ka punaste lahkumine Jõgevalt nii kergesti. Kõik need päevad kostis Tapa poolt lakkamatult suurtükimürin, mis iga päevaga lähenes. Levis kuuldus, et meil olla ka soomusronge ja need tungida nüüd Tapa poolt Tartu peale, Tallinna alt olevat punased löödud taganema jne. 12. jaan. nägime juba Jõgevalt meie soomusronge;

soomusronglastega rääkides kuulsime, et nad ühes Kuperjanoviga lähevad Tartu peale, 2. jal. polk ei tulevat kaasa. 13. jaan. hommikul asusime hobustele (meil olid nüüd juba salga jaoks 5 hobust) ja tahtsime sõita Puurmanni. Jõgeva juures peeti meid aga kinni ja kästi 2. jal. polguga liikuda ühes. Mõned meist süiski käsku ei täitnud. Nüüd sõitsime hobusega soomusrongidele järgi ja tegime kaasa Tartu vabastamise lahingud. Tartus rääkis Kuperjanovile enda lugu; küskis pikema jututa ära tulla. Saime teised 15. jaan. Raadi mõisast kätte ja tegi leitn. Kuhlbergile teatavaks Kuperjanovi üteluse. Vastas, et tema seda ilma 2. jal. polgu ülema loata ei tee, kuid süiski katsub meie soovi rahuldada. 16. jaan. viidi meid Võru teed välja Tõrvandi mõisa juurde, kus pidime jääma kaitseasendisse. Tallinna Kaitsepataljon taganes Reolast ja Vana-Kuustest. Tõrvandis olime 16. jaan. õhtuni, sealt sõitsime Haaslava mõisa, kust

17. jaan. punastele Vana-Kuuste mõisa sihis külje pealt veidi säru tegime. 18. jaan. kästi istuda hobustele ja nüüd läks sõit Luunjasse. Seal asus 2. jal. polgu staap ja meid taheti jälle nähtavasti liita 2. jal. polguga. Leitn. Kuhlberg teatas, et tema jääb 2. jal. polku. Ku 5—6 meest jäid, teised ühes ratsameestega ja lipn. Goružkiniga sõitsime Tartu. Leitn. Kuhlberg andis meie salga Kuperjanovi pat.-ni staabis üle ja lahkus ise. Meid arvati Kuperjanovi pataljoni 4. roodu koosseisu 4. rühmana; ratsanikud läksid ratsakomandosse; hobused jäid 4. roodu juurde samade hobusemeeste hoolitsusele. Nii lõppes meie salga tegevus Torma-Lohusuu kaitseliidu nime all, mis kestis det. algusest 1918. a. kuni 18. jaan. 1919. a. ja algas sõjakäik Kuperjanovi partisanide ridades. Suurem osa meist endistest Torma-Lohusuu kaitseliitlastest moodustas hiljem kuulipildurite roodu 4. rühma.

„Unerohi“ haiglas.

Kui ma heitluste järele Riia alla juunis 1919. a. kolmandal päeval pärast haavata saamist Tartusse sõjaväe haiglasse jõudsin, siis alles hakkasin märkama oma seisukorra tõelikkust. Palavik näitas tõusu ja reieluu murru tõttu jala venitusseadeldis nõudis pidevat harjumust. Öösiti valvas mu voodi juures velsker ja mina aga ei taibanudki, et velskeri ülesandeks oli mind aidata siis, kui kätte jõuab minu viimane tund. Õieti valvasime meie mõlemad, nii velsker kui ka mina, kuna mind piinas unetus.

Et üle saada olukorrast, pöördusin ühel õhtul meie palatiõe poole ja kaebasin temale oma häda. Leidsin, et ei ole midagi lihtsamat, kui olla avameelne ja tuleb paluda õelt annus morfiumi, mis päästaks mind alaltisest valvelolemisest. Nii ma siis ütlesin õele kõige otsekohesemalt, et ma vajan morfiumi ja palun seda mulle tuua.

Mäletan, et õde tegi suured silmad ja ütles, et mürkide kapp on lukus ja võti on arstide käes. Siis avaldasin ma arvamist, et ühes korralikus haigemajas peaksid arstirohud ikkagi saadaval olema ka öösiti. Selle peale arvas õde, et ta ehk saakski morfiumi, aga ilma palati-arsti loata on õele keelatud morfiumi andmine haigetele Selle peale arvasin, et luba võib ka hiljem võtta arstilt. Pika vaidluse järele näis õde järeleandvat ning lõpuks nõustuvat minuga. Ta tõigi mõne aja pärast minule oodatud anuse morfiumi.

Ma tühjendasin klaasi ja tundsin kohe, kuidas mu silmad kleepusid kosutavale ja kauaoodatud unele. Küll ei olnud see uni pikk, ma ärkasin ülesse, kui hakkas koitma ja juuliood on ju lühikesed. Aga mind rahustas juba teadminegi, et olen saanud magada. Ja nii ma tänasin hommikul õde morfiumi ja hea ning tervendava une eest.

Muidugi ei jätnud ma õhtul kasutamata juhust, et paluda õelt jälle morfiumi. Ütlesin õele, et ei ole midagi halvemat maailmas, kui uneta ööd. Õde aga avaldas kartust, et ta võib kaotada oma teenistuse, kui annab mulle arsti loata morfiumi. Ma töötasin õele kõige kindlamalt, et oskan vaikida ja et ma ei hinga kellegile poolt sõnagi sellest, et olen õelt saanud morfiumi. See näis ilmselt mõjuvat ja õde läks, et tuua minule anuse morfiumi, nagu eelmiselgi õhtul.

Nii sündis igal õhtul, et pärast kehasoojuse kraadimist ja õhtusööki sain õelt anuse morfiumi, mida ta minule tõi segatuna veega. Selle eest pidin aga igal õhtul korduvalt õele töötama, et olen aumees ja vaikin kui haud ning ei avalda kellegile seda, et õde on minule annud salaja morfiumi. Mäletan, et morfiumi igakordne mõju oli minule otse rabav: vaevalt jõudsin tühjendada klaasi ja selle ulatada õele, kui juba tundsin, kuidas minule kipub uni peale, kuidas raske väsimus haarab kogu keha ja paralüseerib mõtte.

Nii see juhtus igal õhtul ilma erandita — nädalat kaks või kolm. Meil oli õega salajane morfiiumiliit, kusjuures õde jootis mulle igal õhtul vette segatud mürki ja mina kinnitasin vaikimisvandeid. Minu kaks palati-kaaslast (palatis olime kolmekesi) nägid mind igal õhtul joovat mingeid rohte, kuid just mida, seda ei võinud nad aimatagi. Aga siis tuli sellele ootamatu lõpp. Ühel heal päeval ütles mulle õde, et olukord olla katastroofiline: ta olla viimasedki haigla morfiumi tagavarad ära raisanud minu peale. Õde kurtis, et ta on hädas arstidega — juhul, kui avalikuks tuleb kogu see morfiumi raiskamise lugu. Ma andsin õele nõu osta Tartu apteegist, nii palju kui vähegi saab, morfiumi ja lubasin kulud tasuda õele palgapäeval. Sellega oli õde nõus, kuigi ta kurtmistel ei olnud veel lõpp. Ta hädaldas, et näiliselt olla nüüd ka minuga lood räbalasti, kuna ma olla tema salajase kaasabiga nüüd täieline morfinist ja ilma morfiumita ei saavat ma nüüd üldse enam magada.

Sellele mõttele ei olnud ma varem tulnud. Siin oli vaja küsimuse kainet kaalumist. Ma tegin kindla otsuse teha katset magada ka ilma morfiumita. Muidugi ei tulnud uni seekord nii rutuliselt, nagu tavaliselt pärast morfiumi saamist, aga ma ei võinud kuidagi kaevata ka unetusele. Nii harjusin magama ka ilma morfiumita, mis oli seda lihtsam, et ka palavik oli alanemas ja olid kõik eeldused selleks olemas, et tervis aina tõuseb.

Siis ühel päeval, kui ma võisin juba tarvitada karke, kohtasin juhuslikult meie hai-

gemaja pikas koridoris palati-õde. Ta oli, nagu ikka, osavõttlik ja hea. Ta palus, et ma kargud kõrvale paneksin ja toetuksin kõndides tema käele. Loomulikult ei lasknud ma heatahtlikku ettepanekut korrata.

Käisime mõned ringid mööda pikka koridori, tehes esimesi kõndimisharjutusi ning õde viis jutu, nagu ma võisin oodatagi, morfiumile. Juba kartsin, et tuleb kohutav arve, mis ületab mitmekordselt vaese lipniku kehva palganormi. Aga õde lohutas heatahtlikult mind, et mul ei tule kõige vähemalki tasuda morfiumi eest, kuna kõik olnud vaid enesesugestisioon: morfiumi asemel olevat ta mulle igal õhtul andnud juua ainult klaasi raudkülma ja karastavat vett.

See uudis rabas mind rohkem, kui igasugune arve. Ma mõtlesin selgelt, et mind on korduvalt petetud. Ma tundsin, et mind, ausat sõdurit, on lihtsalt halvasti koheldud. Kartus olla õe ees naeruvääristatud halvas huumorijoone. „Naine on madu ja teda ei tohi iialgi usaldada,“ nii mõtlesin ma kibestunult. Ma haarasin kargud ja komberdasin palatisse. Veel seegi oli hea, et minu palati-kaaslased ei teadnud, et ma nii naiivselt olin lasknud ennast petta. Hammustasin oma keelt, et see ei tundnud morfiumi ja vee vahet. Ma olin lihtsalt rõõmus, kui sain loa, kargud kaenla all, lahkuda haiglast.

Muidugi olen ma nüüd õele kõik andestanud. Õieti ei olnud ta ju süüdi milleski. Ta oli ju heategija, kes aitas mind üle haiguse kriisist.

M. P.

häd asja

Chlorodont Hambapasta

Chlorodont - Suuvesi

Chlorodont Hambahari

Reumahaiguse puhul tarvitage

„UROLITH“

„UROLITH“ on saadav
kõigist apteekidest.

Valmistaja:

G. Gnadebergi ja E. Leydeni apteek

Tallinn, S. Karja 4.

Kui tahate olla

ilus, elegantne ja praktiline,
siis ostke valmisriided firma

A. Jügenson'ilt

Harju tän. 30, telefon 443-05

*Parim kvaliteet; I järgu
töö; hinnad soodsad.*

Aleksander Sakovski

Tallinn, S. Pärnu 6.

Telefon 441-96.

KOHVIK

H. Feischner & Poeg

HARJU 48

Karusnahakauplus

Sauna tän. 2, Telefon nr. 470-02

Soovitab suures va-
likus kodu- ja välismaa
karusnahku

A. KOLGA

Harju tän. 17, Tallinn.

Suurim valik:

Riia vaibalõngu FF
villaseid- ja käsitöö-
lõngu, pudukaupu.

A-S. „SELEKT“

TALLINN.

Kontor ja ladu V. Karja 1. Telef. 466-98

Kõiksugu kodu ja
välismaa pealishad.

Metsatööstus

A-S. „B. Minkov & Pojad“

Tallinn, Karu 39 telefon 304-53
Nõmme, S. Pärnu 187 tel. 520-67

Moodsaid kardinaliiste

soovitab

M. MÄNNIL & KO.

Tallinn, Pikk 13. Telefon 431-49

Häid kuivi prusse,

planke ja laudu ning kõiksugust
hööveldatud materjali soovitab
soodsate hindadega

metsaäri

J. KLJAS & POEG

Tallinn, U. Sadama 6. Tel. 314-90

Raua ja tööstustarvete ladu

Müügil: rauatrepingid, ma-
sinarihmad, kuul- ja rön-
gas märdelaagrid jne.

J. JÄNES

Tallinn, Maakri tän. nr. 9. Telefon 310-91

Keemiatööstus

G. Schwarz & Ko.

Valmistab tuntud headuses;
Tsinkvärve,
kroomvärve,
lubjavärve,
signaalpunast,
pesusinet jne. jne.

Tallinn, Telliskivi 59
Telefon 440-00,

Elektri-armatuuride, pleki- ja vasesepa töökoda

Igasuguste vasetööde tegemine, nikel-
damine, kroomimine, hõbetamine jne.

J. Eek & J. Sirk

TALLINN, DUNKRI TÄN. 2. TEL. 434-08.

Plekk-katuste katmine, parandus ja
värvimistööd. Elektri sveisimine.

Kõrgekvaliteedilist

mööbliriiet,
supelmantliriiet

valmistab kudumistööstus

H. UNIVER

Tellimised ja müük väiksel arvul Tallinnas,
S. Tartu mnt. 12 III korral. Telefon 317-66

P. Kunerth

TALLINN

Kõnetraat 319-14 Narva mnt. 10 Postkast 186

Esitaja Eestis:

Continental-Caoutchouc-Export — A. G. Hannover
igasugused tehnilised kummi-kaubad, kummi-rihmad ja
kummi-transport-lindid

Deutsche Kabelwerke A. G. Berlin O. 112

igasugu isoleeritud vasktraat ja kaablid, tinakaablid
ja abinõud, isoleer-paelad

Heliowattwerke, Elektricitäts — A. G. Charlottenburg
igasugused elektri voolulugejad ja lülituskellad

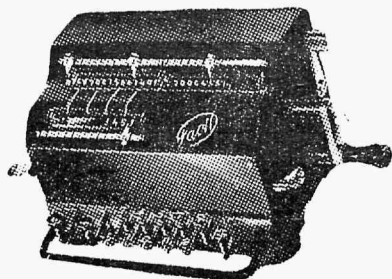
Nora-Radio — G. m. b. H. Charlottenburg Raadio aparaadid
Celluloid-Verkaufsgesellschaft m. b. H. Berlin W. 9.
Tselluloid ja Tsellon (D. R. M.) tahvlites, torudes,
kangides igasuguseks otstarbeks.

NÖÖRITÖÖSTUS

V. Kuuttanen

TALLINN,
Rataskaevu 9-5
Telefon 471-48

Täielikum Rootsikümnesõrmikuline arvutusmasin on

Facit

Esindaja **V-d Loun & Schitikov** Tallinn,
Niguliste 18, telef. 434-37.

Oscar Stude

Tallinn

Ekspeditsiooni-äri

Asutatud 1882. a.

Ladustamine — Inkasso
Kinnitus — Laevaagendid

Oma puksiirid ja laod
raudtee ühendusega

Oma autopark

Koninklijke Nederlandsche
Stoomboot Maatschappij,
Amsterdam, esindaja

Osakonnad:

Pärnus, Pühavaimu tän. 8

Tartus, Ülikooli tänav 44

Valgas, Maleva tänav 2

Viljandis, Lossi tänav nr 8

Kõigi kohtade telegr. aadress: „Studeos“

Firma

M. Josselov

Tallinn, V. Karja 1.

Telefon 450-61.

*Soovitab hooajaks
oma suurest valikust
äärmiselt odavate hin-
dadega
daamide ja härrade*

**Üliriideid ja
mööbliriideid,
gobelääni ja damasti**

K-m. Anton Vilberg

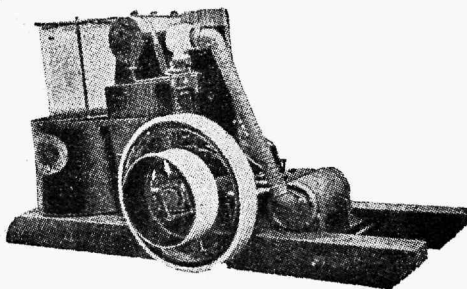
Paldiski mnt. 5,
telef. 452-51 ja 452-52.

Osakonnad:

Tartus, Raekoja 7,
telefon 13-03.

Rakveres, Vaksali 5,
telefon 104.

Soovitab oma ladudest:

Reaskülvi-, rohuniidu-,
viljaniidumasinaid
AKTIV, AROS ja MAS-
SEY HARRIS, samanime-
lisi hobuserehasid, rehe-
peksumasinaid AKTIV,
TORPS, NEW-GLORIA,
mootoreid TTB, trakto-
reid MASSEY-HARRIS,
jalgrattaid HERMES,
GÖRICKE, AKTIV j.n.e.

Piiritusepuhastamise
vabrikute osühisus

TALLINNA VIINAVABRIK

Tallinn, Merepuest. 15
Telefon 304-26

LIKÖÖRID,
NAPSID JA
KONJAKID

Parfümeeria ja
kosmeetika osak.

Elegantne daam kannab

Simplex

K I N D A I D

A K T S I A S E L T S
„KINDAVABRIK SIMPLEX“
TALLINN, PRII TÄN. 3
T E L E F O N 448-19

Kõigile ingliskeele õppijaile soovitame

M. VARES

INGLISE-EESTI TASKUSÕNARAAMAT

Hind linases köites Kr. 4.—

M. VARES

EESTI-INGLISE TASKUSÕNARAAMAT

Hind linases köites Kr. 4.50

Saadaval kõigis raamatukaupluseis

K. K. Ü. „TÖÖKOOL“

Tallinn, Pärnu m. 28. Tel. 462-56

Rakvere, Tallinna tän. 24. Tel. 17

Kalosse ja lotikuid

NOKIA tunatud jalgratta välis- ja sisekummid

NOKIA kummist sääresaapaid

NOKIA kummist masinarihmad

NOKIA voolikuid

NOKIA perenaiste kummikindaid

NOKIA happekindaid

NOKIA kirurgilised kummikindad

NOKIA arstlikud kummitarbed jne.

S. K. T. A. S. NOKIA's peaesindaja O. TAMBERG

Tallinn, Lai tän. 5. Kõnetraat 437-35 ja 432-85. Postkast 337.

